

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
Odsjek za pedagogiju

**INTERKULTURALNA OSJETLJIVOST NASTAVNIKA KAO
PRETPOSTAVKA RAZVOJA INTERKULTURALNE OSJETLJIVOSTI
UČENIKA**
(Završni magistarski rad)

Mentorica: doc.dr. Emina Dedić Bukvić

Studentica: Ivona Dujmović

Sarajevo, 2020.godine

Zahvala

Najveću zahvalu bih uputila svojoj obitelji na strpljenju i moralnoj podršci, te povjerenju koje su mi ukazali tijekom studija.

Zahvaljujem se mentorici doc.dr. Emini Dedić Bukvić na iskazanom povjerenju, vodstvu i korisnim diskusijama tijekom izrade ovog rada.

Zahvaljujem i svim profesorima i asistentima Odsjeka za pedagogiju na suradnji i stečenim znanjima.

Zahvaljujem se svim svojim prijateljima koji su uvijek bili uz mene.

SADRŽAJ

UVOD.....	4
TEORIJSKI DIO.....	6
1. DEFINIRANJE KLJUČNIH POJMOVA.....	7
2. INTERKULTURALIZAM U ŠKOLI.....	8
3. INTERKULTURALNA KOMPETENCIJA NASTAVNIKA.....	10
4. INTERKULTURALNA OSJETLJIVOST.....	12
5. STADIJI RAZVOJA INTERKULTURALNE OSJETLJIVOSTI.....	13
5.1. Stadiji etnocentrizma.....	14
5.2. Stadiji etnorelativizma.....	15
METODOLOŠKI DIO.....	18
1. PREDMET ISTRAŽIVANJA.....	19
2. ZNAČAJ ISTRAŽIVANJA.....	20
3. CILJ.....	20
4. ZADACI.....	20
5. ISTRAŽIVAČKA PITANJA.....	21
6. METODE.....	21
7. TEHNIKE.....	22
8. INSTRUMENTI.....	23
9. UZORAK ISTRAŽIVANJA.....	24
ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA.....	25
1. ANALIZA ODGOVORA NASTAVNIKA.....	26
1.1. „Kulture“ u razredu.....	26
1.2. Pojam interkulturalna osjetljivost i važnost interkulturalne osjetljivosti u odgojnom radu s učenicima.....	27
1.3. Analiza odgovora nastavnika za stadij poricanja.....	28
1.4. Analiza odgovora nastavnika za stadij obrane.....	29
1.5. Analiza odgovora nastavnika za stadij minimiziranja.....	29
1.6. Analiza odgovora nastavnika za stadij prihvaćanja.....	30
1.7. Analiza odgovora nastavnika za stadij adaptacije.....	31
1.8. Analiza odgovora nastavnika za stadij integracije.....	31
1.9. Razvijanje interkulturalne osjetljivosti kod učenika.....	31
2. ANALIZA I INTERPRETACIJA ZABILJEŠKI PROMATRANJA.....	33
2.1. Zabilješke promatranja u I ₂ i IV ₂	33

3. VLASTITO ISKUSTVO U RADU U ULOZI ASISTENTA U NASTAVI	43
4. DISKUSIJA O REZULTATIMA ISTRAŽIVANJA	45
ZAKLJUČAK	47
LITERATURA	49
PRILOZI	52

UVOD

Migracijama stanovništva koje su se dešavale u prošlosti, ali i danas, sve češće dolazi do susreta različitih kultura. Migracije donose velike promjene u društvu, samim tim jer se susreću različiti kulturni, etnički i vjerski identiteti. To sve ima veliki utjecaj na međuljudske odnose. Živimo u multikulturalnom društvu, za koje bi mogli reći kako predstavlja susret različitosti, koje se mogu ogledati prema drugačijoj nacionalnosti, religiji, jeziku, običajima i slično. Da bi se izbjegao samo susret kultura, bez dodira i bez prihvaćanja onoga što se smatra njihovim karakteristikama, potrebno je potaknuti svakog pojedinca da upozna druge ljude, ujedno i njihovu kulturu, običaje i jezik, jer se tako razvija se ličnost svakog čovjeka, a ujedno se razvija i društvo. Zbog svega navedenoga javlja se potreba za interkulturalnim odgojem i obrazovanjem kojim se naglašava važnost različitih kultura i obogaćivanje kako društvene okoline tako i školske kulture, potičući upoznavanje, razumijevanje i poštovanje drugačijih stilova života i svjetonazora te razvoj interkulturalne osjetljivosti. Interkulturalizam pridonosi otvorenosti prema drugim kulturama, razvoju interkulturalnih sposobnosti, kao što su opažanje i sagledavanje problema iz perspektive drugog, sposobnost suočavanja s nejasnim i složenim situacijama u društvu, ali i razvoj vještina, uključujući verbalnu i neverbalnu komunikaciju, kritičko, kreativno razmišljanje i interakciju. U multikulturalnom okruženju, zasnovanom na idejama pluralizma i interkulturalizma, važnu ulogu ima i odgojno – obrazovni sustav. Škola dobiva novu ulogu u kojoj se više ne govori o tome kako praksa treba izgledati, nego se u njoj upravo uči biti građanin kroz praksu. U velikoj mjeri se mijenja uloga škole. Ona u multikulturalnom i globalnom socijalizacijskom vremenu mora obrazovati i odgajati svakog pojedinca za partnerstvo, socijalne vještine i sposobnost za komunikaciju s okolinom što su osnovni elementi kada govorimo o odgoju i obrazovanju za interkulturalizam. Važnu ulogu u odgoju i obrazovanju za interkulturalizam imaju nastavnici koji moraju posjedovati interkulturalnu kompetenciju. Sposobnost nastavnika da misli i djeluje na kulturno prikladan način, kulturna empatija, otvorenost, socijalna inicijativa, emocionalna stabilnost i fleksibilnost su važni elementi koji zajedno čine interkulturalnu kompetenciju nastavnika u multikulturalnim školama. Interkulturalna kompetencija tijesno se povezuje s razvojem interkulturalne osjetljivosti i komunikacije. Interkulturalno osjetljiva je ona osoba koja je sposobna razviti pozitivne emocije razumijevanjem i prihvaćanjem kulturnih razlika te promicati prikladna i učinkovita ponašanja u interkulturalnoj komunikaciji. Interkulturalna osjetljivost je

jedna od kompetencija koju treba posjedovati svaki nastavnik, samim tim što je ona potrebna za uspostavljanje komunikacije i pozitivne interakcije s osobama drugih kultura. Interkulturalna osjetljivost nastavnika je značajna i za razvoj interkulturalne osjetljivosti učenika.

TEORIJSKI DIO

1. DEFINIRANJE KLJUČNIH POJMOVA

Za razumijevanje ovog rada potrebno je da se dublje upoznamo s osnovnim pojmovima. Riječ je o sljedećim pojmovima: *multikulturalizam*, *interkulturalizam*, *kultura*, *interkulturalna kompetencija*, *interkulturalna osjetljivost*, *učenik*, *nastavnik*.

Multikulturalizam i interkulturalizam su pojmovi koji ukazuju na postojanje više kultura ili naroda na prostoru jedne teritorije. Dok se pojam „*multikulturalizam*“ koristi za opisivanje društva u kojem različite kulture žive na istoj teritoriji bez mnogo interakcije, pojam „*interkulturalizam*“ predstavlja okruženje u kojem se smatra da kontakt i interakcija s pripadnicima drugih kultura obogaćuje ljude, te da svi trebamo učiti jedni od drugih (Grupa autora, 2007).

Pojam *kultura* se definira na različite načine. Neki kulturu opisuju kao ukupan skup znakova kojima članovi datog društva prepoznaju jedni druge i koji ih razlikuju od ljudi koji ne pripadaju tom društvu. Kultura se također može odrediti kao skup distinktivnih duhovnih, materijalnih, intelektualnih i emocionalnih obrazaca nekog društva ili grupe ljudi, zajedno sa njihovom umjetnošću, književnošću, životnim stilovima, načinima zajedničkog života, sistemom vrijednosti, tradicijom i vjerovanjem (Grupa MOST, 2007). S obzirom na to da u društvu postoje različite kulture, promatramo li škole možemo primijetiti da i u školama postoje različite kulture. Bitno je naglasiti da kao kulturu u školi možemo promatrati grupe djece koji pripadaju određenoj nacionalnosti, rasi, religiji, ali osim toga kao kulturu možemo promatrati djecu s teškoćama u razvoju, djecu razvedenih roditelja, socijalno ugroženu djecu i slično. U školi, jednu od glavnih uloga zauzima *nastavnik* koji je profesionalni odgajatelj, stručnjak koji određenim sadržajima, metodama, tehnikama i sredstvima pomaže učenicima da dosegnu društveno poželjne, objektivno moguće rezultate u domenu znanja, stvaralačkih sposobnosti i ukupne zrelosti za samoupravni život i rad u društvu (Muminović, 2013). Nastavnik jeste stručna osoba visokih radnih, obrazovnih i etičkih kvaliteta, obrazovana za rad u vrtiću, u školi/fakultetu za određenu znanstvenu/nastavnu oblast/predmet ili skupinu predmeta (Stevanović, 1998). Veoma je bitno da nastavnik uoči različite kulture, da ih prihvati i prilagodi svoje ponašanje prema drugim kulturama. Osim toga, nastavnik je dužan i učenike poučavati kako postoje druge kulture koje je potrebno prihvatiti i učiti od njih kako bi živjeli u složenoj i bogatoj sredini. *Učenik* je ličnost

koja u didaktičkoj organizaciji odgojno-obrazovnog rada usvaja znanja, umijeća, navike, razvija stvaralačke i druge sposobnosti, afirmira i potvrđuje svoju ličnost. On je neposredni činilac nastave, jer nema nastave bez onih kojima je namijenjena (Muminović, 2013).

Kako bi nastavnik prepoznao drugačije kulture i prihvatio ih, ali i učenike upoznao s drugim kulturama i važnosti njihovog prihvaćanja, potrebno je da posjeduje interkulturalnu kompetenciju. *Interkulturalna kompetencija* znači stalno razvijanje razumijevanja odnosa između i među kulturama u čemu nam može pomoći i proučavanje njihove povijesti i civilizacije. Interkulturalna kompetencija (sposobnost) pretpostavlja shvaćanje karakterističnih vjerovanja i ponašanja pojedinih društvenih skupina unutar pluralnog društva koja se ističu svojom posebnosti u odnosu na dominantnu kulturu, etničnost, rasu, religiju, tjelesnu i/ili mentalnu sposobnost, spolnu i/ili rodnu orijentaciju (Peko i dr., ?). Nastavnik koji posjeduje interkulturalnu kompetenciju treba biti interkulturalno osjetljiv. *Interkulturalna osjetljivost* je sposobnost uočavanja i prepoznavanja postojanja različitih viđenja/pogleda na svijet koji nam omogućuju prihvaćanje i priznavanje ne samo vlastitih kulturnih vrijednosti, već i vrijednosti kulturno drugačijih osoba (Sablić, 2014).

2. INTERKULTURALIZAM U ŠKOLI

Okruženje u kojem se smatra da kontakt i interakcija s pripadnicima drugih kultura obogaćuje ljude, te da svi trebamo učiti jedni od drugih, predstavlja interkulturalizam (Grupa autora, 2007). Interkulturalizam označava da različite kulture žive u interakciji. Ta interakcija podrazumijeva prisustvo uzajamne zainteresiranosti, prihvaćanja i poštovanja. Dok se termin „multikulturalno“ često koristi da opiše društvo u kojem različite kulture žive jedna pored druge bez mnogo interakcije, izraz „interkulturalizam“ izražava vjerovanje da svaki čovjek postaje bogatiji kroz kontakte i iskustvo s drugim kulturama (Grupa MOST, 2007).

Škola je danas više nego ikada mjesto susreta različitosti, što je postala svakodnevna praksa, zahvaljujući onima koji su došli i dolaze iz drugih krajeva i koji su započeli novi život u našem društvu, lokalnoj zajednici, gradu, ulici. Različitost s kojom živimo u školi, na fakultetu, radnome mjestu te u susjedstvu, trgovini, kod liječnika, u sportskim natjecanjima, koju opažamo i određujemo kao najširu ljudsku osobinu, ogleda se u drukčijoj nacionalnosti, jeziku, vjeri, spolu,

dobi, stupnju obrazovanja, klasnoj pripadnosti, spolnom usmjerenju, vjerovanjima, običajima, sposobnostima, vještinama (Piršl, 2011).

Kulturno raznolika škola ima potencijal razvijati interkulturalne kompetencije kod učenika, a nastavnici bi trebali posjedovati temeljna znanja o bitnim karakteristikama interkulturalnog odgoja i obrazovanja, zadovoljavajuću razinu interkulturalne osjetljivosti te pozitivne stavove i razvijenu interkulturalnu osjetljivost/kompetenciju za rad u kulturno pluralnim razredima (Drandić, 2015).

Ideja interkulturalizma u obrazovanju (i odgoju), rezultat je potrebe da se multikulturalna društva urede prema načelima kulturnog pluralizma (međusobnog razumijevanja, tolerancije i dijaloga, doživljaja i prožimanja vlastitih i drugačijih kulturalnih obilježja), univerzalizma (zajednički interesi, uvjerenja i običaji) i socijalnog dijaloga (kulture posebniosti i zajedničke poveznice), a osnovna polazišta dolaze od francuskog sociolingvиста L. Porchera (Hrvatić, 2007).

Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju nastoji razviti nove, tolerantnije oblike ponašanja koji će uključivati promjene u svijesti i stavovima, a najveću mogućnost za promjene navedenih oblika ponašanja vidimo u školi u kojoj se formira obrazac društveno poželjnog ponašanja s obzirom na to da je škola jedan od prvih društvenih autoriteta s kojima se susrećemo i u kojima učimo navedene obrasce ponašanja, a poslije ih s više ili manje konformizma prenosimo u društveno okruženje (Sekulić – Majurec, 1996).

Da bi se ostvarila interakcija među pripadnicima različitih kultura, kako bi bilo prisutno uzajamno prihvaćanje i poštovanje, potrebno je u školama provoditi interkulturalni odgoj i obrazovanje.

Govoriti o interkulturalnom odgoju i obrazovanju prije svega znači govoriti o želji za osobnim samoobrazovanjem i odgojem za različitost i s različitošću, u kojemu će svi zainteresirani promicati odgoj za solidarnost i suradnju, preuzeti obvezu i odgovornost za uspostavljanjem demokratske i jednakopravne zajednice, smanjujući pri tome vlastiti individualizam i etnocentrizam (Piršl, 2011).

Interkulturalni odgoj zapravo predstavlja odgoj stavova, sposobnosti, osjećaja, načina življenja i ophođenja s osobom kulturno različitom, drukčijom od nas (Grupa autora, 2007).

Najvažniji cilj interkulturalnog obrazovanja je osigurati takvu vrstu znanja, stavova i vještina potrebnih mladim ljudima da bi mogli funkcionirati u društvu koje je sastavljeno od kultura različitih od njihove vlastite te im pomoći da razviju kompetencije i osjetljivost koje će im omogućiti da se osjećaju prihvaćeno u suvremenom pluralnom društvu (Drandić, 2013).

Škole bi trebale pružiti učenicima obrazovanje i odgoj koji će im pomoći u odrastanju i životu s različitostima koje, ako su ispravno shvaćene, ne dijele nego obogaćuju i povezuju ljude. Da bismo razumjeli i cijenili različitosti, nije dovoljno samo poznavati ih, potrebno je raditi na uspostavljanju i promoviranju interkulturalnih odnosa, suradnje i dijaloga (Grupa autora, 2007).

3. INTERKULTURALNA KOMPETENCIJA NASTAVNIKA

Višeznačnost uloge nastavnika u procesu interkulturalnog odgoja i obrazovanja ogleda se u činjenici da se razvoj njegovih funkcija sve više nadopunjuje ulogom suradnika, kreatora i moderatora interkulturalnih odnosa, ali i u organizaciji primjerenih oblika nastave koji će učenicima omogućiti ozračje međusobnog razumijevanja, interkulturalne osjetljivosti, ravnopravne interakcije i suradničkog učenja. U tom se smislu interkulturalni pristup temelji na otvorenosti prema različitostima i njihovom poznavanju, priznavanju i prihvaćanju, dok se stečena interkulturalna kompetencija nastavnika može smatrati osnovom učinkovitog interkulturalnog odgoja i obrazovanja (Bedeković, Zrilić, 2014).

U kojoj ćemo mjeri biti uspješni ili manje uspješni u ostvarivanju kvalitetnih odnosa s osobama ili skupinama kulturno različitim od nas, ne ovisi samo o prethodnom iskustvu u dodiru s drugima, već i o kompetencijama pojedine osobe (Piršl, 2011).

Interkulturalna kompetencija podrazumijeva:

- Uspostavljanje zadovoljavajuće interakcije i komunikacije s osobama druge kulture;
- Usvajanje interkulturalnih stavova, znanja i vještina – bolje razumijevanje i poštivanje različitih kultura;

- Usvajanje djelotvornog ponašanja u drugim kulturama – interkulturalna osjetljivost (Grupa autora, 2007).

Iako se interkulturalna kompetencija presudno formira u djetinjstvu i adolescenciji, tek cjeloživotnim, interkulturalnim obrazovanjem moguće je značajno utjecati na razvoj interkulturalne kompetencije (Hrvatić, 2007).

Neki od ključnih elemenata interkulturalne kompetentnosti su (Grupa MOST, 2007):

- svijest o sebi kao kompleksnom kulturnom biću
- svijest o utjecaju koji kultura kojoj pripadamo vrši na naše mišljenje i ponašanje
- sposobnost da se zajedno s drugima angažiramo u istraživanju prešutnih pretpostavki koje utječu na naše ponašanje
- otvorenost da se testiraju različiti pogledi na svijet, načini mišljenja i rješavanja problema.

Osim inicijalnog, početnog obrazovanja, kroz cjeloživotno obrazovanje, nastavnici trebaju stjecati svekolike kompetencije koje su važne za rad u kulturno pluralnom društvu i školi koja postaje interkulturalna školska zajednica (Šurbek, 2012).

Spremnost nastavnika na promjene i prihvaćanje interkulturalnih obrazovnih načela usko su povezani s razvojem njihove interkulturalne kompetencije (Drandić, 2015).

U multikulturalnom okružju nastavnik nije samo dobar poznavatelj drugih kultura, „brana” prema nastajanju stereotipa, jednostranih stajališta i predrasuda, već suradnik – kreator novih odnosa prema stvarnom znanju i uspješnim interkulturalnim odnosima. Nova uloga nastavnika jest osposobiti učenika za komunikaciju i prihvaćanje ljudi koji su različiti od njega, kako bi se osjećao dostojnim i ravnopravnim članom zajednice kojoj pripada (Hrvatić, 2007).

4. INTERKULTURALNA OSJETLJIVOST

Interkulturalna osjetljivost nije urođena ljudska osobina, već se ona stječe. Sposobnost uočavanja i prepoznavanja postojanja različitih viđenja/pogleda na svijet koji nam omogućuju prihvaćanje i priznavanje ne samo vlastitih kulturnih vrijednosti, već i vrijednosti kulturno drugačijih osoba je interkulturalna osjetljivost. Ona je prijeko potrebna za život i rad u multikulturalnom društvu (Sablić, 2014).

Polazeći od shvaćanja da je interkulturalno osjetljiva ona osoba koja je sposobna razviti pozitivne emocije kroz razumijevanje i prihvaćanje kulturnih razlika te promovirati prikladna i učinkovita ponašanja u interkulturalnoj komunikaciji, interkulturalna osjetljivost se odnosi i na sposobnost prepoznavanja, priznavanja i poštivanja kulturalnih razlika (Drandić, 2015).

Može se reći da je razvijanje interkulturalne osjetljivosti u suštini proces kroz koji učimo da prepoznamo i da se suočimo sa osnovnim razlikama među kulturama, razlikama u načinu kojim one opažaju svijet (T-Kit, 2005).

Kada govorimo o razvijanju interkulturalne osjetljivosti, govorimo zapravo o tome koliko su nastavnici kvalitetno obavili svoj posao u vidu interkulturalnog učenja. Prije svega, nastavnik je taj koji bi trebao biti interkulturalno osviješten, oslobođen predrasuda, otvoren za učenje, onaj koji bi trebao kvalitetno „igrati“ ulogu medijatora među različitostima, imati razvijen interkulturalni identitet i empatiju kako bi sve to prenosio na učenike. Upravo on mora kod njih razvijati interkulturalnu osjetljivost koja je i više nego potrebna u multikulturalnom društvu (Nešković, 2012).

5. STADIJI RAZVOJA INTERKULTURALNE OSJETLJIVOSTI

Jedan od klasičnih modela interkulturalnih kompetencija je Bennettov *Razvojni model interkulturalne osjetljivosti* (eng. *Developmental Model of Intercultural Sensitivity – DMIS*) razvijen između 1986. i 1993. godine (Mrnjauš i dr. 2013).

Bennettov razvojni model interkulturalne osjetljivosti opisuje stadije kroz koje ljudi prolaze kada se suoče s teškoćama u susretu s drugim kulturama. Ljudi, a može se reći i društva kao cjeline, se razlikuju po svojoj sposobnosti da uoče i prihvate kulturne razlike. Istančanost u tretiranju kulturnih razlika razvija se od stadija poricanja postojanja razlika, tj. krajnjeg etnocentrizma, ka stadijima uočavanja i prihvaćanja kulturnih razlika, koje Bennett naziva etnorelativizam (Grupa MOST, 2007).

Bennett razlikuje tri osnovna stadija etnocentrizma i tri stadija etnorelativizma, a unutar svakog od njih još nekoliko razvojnih međustadija (pogledati tabelu).

Tabela 1: Bennettov model razvoja interkulturalne osjetljivosti – stadiji razvoja (Grupa MOST, 2007:12).

ETNOCENTRIZAM			ETNORELAZIVIZAM		
1	2	3	4	5	6
poricanje	obrana	minimiziranje	prihvaćanje	adaptacija	integracija
Izolacija	Omalovažavanje	Fizički univerzalizam	Bihevioralni relativizam	Empatija	Kontekstualna evaluacija
Separacija	Superiornost	Transcendentalni univerzalizam	Vrijednosni relativizam	Pluralizam	Konstruktivna marginalnost
	Preokretanje				

5.1. Stadiji etnocentrizma

U skladu sa Bennetovim iskazom Mrnjaus i dr. (2013) stadije etnocentrizma opisuju kao:

1. **Poricanje razlika** je početni stadij etnocentrizma. Osobe koje se nalaze na ovom stadiju vlastiti pogled na svijet tretiraju kao jedino moguće shvaćanje realnosti te stoga negiraju da na svijetu postoje različita viđenja realnosti. Tipično ponašanje za ovaj stadij je zanemarivanje, ignoriranje ili indiferentnost prema kulturnim razlikama. Ovakvo ponašanje može biti zasnovano na izolaciji i separaciji.

Postoje i dva oblika poricanja razlika:

- *Izolacija* označava nenamjerno odvajanje od pripadnika drugih kultura. Nenamjerno odvajanje od pripadnika drugih kultura se dešava uslijed stjecaja životnih okolnosti u kojima osoba zapravo i nema priliku da bude izložena kulturnim razlikama, da ih doživi i iskusi.
- *Separacija* predstavlja namjerno odvajanje od pripadnika druge kulture kako bi se zadržalo stanje izolacije. Osobe na ovom stupnju smatraju da je za jedno društvo bolje ako se pripadnici različitih kultura drže odvojeno, pa zato između sebe i ljudi iz drugih kulturnih grupa postavljaju različite vrste barijera.

2. **Obrana od razlika** je drugi stadij etnocentrizma. Osoba koja se nalazi na ovom stadiju uočene razlike opaža kao prijetnju. Nastoji se obraniti od razlika jer one predstavljaju alternativu njenom pogledu na svijet i doživljaju identiteta. Osoba uočava kulturne razlike, ali ih ne prihvaća nego se bori protiv njih. Za ovaj stadij je karakteristično postojanje stereotipa o pripadnicima drugih kultura i pojednostavljeno (dihotomno, često crno-bijelo) razmišljanje u kategorijama "mi-oni". Kao ekstremni vid obrane mogu se pojaviti rasizam i svi drugi vidovi "izama" koji su rasno ili etnički zasnovani.

Postoje tri oblika obrane:

- *Superiornost* označava tendenciju da se u usporedbi s drugim kulturama, ističu i preuveličavaju pozitivne karakteristike vlastite kulture. Na primjer, osoba na ovom stupnju smatra da način života u njoj kulturi treba da bude model za ostatak svijeta. Istovremeno, svaku kritiku upućenu kulturi kojoj ona pripada doživljava kao napad. Valja

imati na umu da veličanje vlastite kulture ne mora nužno uključivati i omalovažavanje drugih kultura.

- *Omalovažavanje* je oblik obrane u kojoj osoba tretira druge kulture kao inferiorne, koristi uvredljive izraze za njihovo opisivanje i primjenjuje negativne stereotipe na druge kulturne grupe.
- *Preokretanje* je oblik obrane u kojoj se druga kultura opaža kao superiorna, a u isto vrijeme osoba osjeća otuđenost od vlastite kulturne grupe ili s omalovažavanjem gleda na vlastito kulturno podrijetlo. To je kombinacija pozitivnog vrednovanja drugih grupa i negativnog vrednovanja vlastite grupe.

3. **Minimiziranje razlika** je treći stadij etnocentrizma. Na ovom stadiju razvoja osoba uočava da postoje kulturnih razlika i zna da se protiv njih više ne može boriti strategijama omalovažavanja i superiornosti, ali ih nastoji umanjiti i minimizirati, zastupajući stajalište da su svi ljudi u biti isti.

I na ovom stadiju postoje dva oblika:

- *Fizički univerzalizam* gdje se insistira na fiziološkim sličnostima, tj. ističe se da svi ljudi imaju iste bazične potrebe - na primjer, potrebu za vodom, hranom, skloništem i sl. Kulturno se tretira kao produžetak biološkog i time se minimalizira njegov značaj.
- *Transcendentalni univerzalizam* je vjerovanje da su svi ljudi isti zahvaljujući duhovnim, političkim i drugim sličnostima.

5.2. Stadiji etnorelativizma

U skladu s Bennetovim iskazom, stadije etnorelativizma Mrnjauš i dr. (2013) opisuju kao:

4. **Prihvatanje razlika** je prvi stadij etnorelativizma. Osoba na ovom stadiju razvoja uočava i prihvaća kulturne razlike. Kulturne razlike se više ne procjenjuju na osnovi standarda vlastite kulturne grupe, već se proučavaju u kulturnom kontekstu. Vodeći princip je kulturni relativizam: nijedna kultura sama po sebi nije ni bolja ni lošija od drugih.

Postoje dva oblika ispoljavanja prihvatanja razlika:

- *Bihevioralni relativizam* označava da osoba prihvaća postojanje razlika u ponašanju, tj. svjesna je toga da obrasci ponašanja variraju od kulture do kulture i da se ponašanje mijenja zavisno od kulturnog konteksta.
- *Vrijednosni relativizam* označava prihvaćanje činjenice da vrijednosti i uvjerenja također postoje u kulturnom kontekstu, odnosno da variraju od jedne do druge kulturne zajednice. Osobi na ovom međustadiju je prihvatljivo da ljudi iz drugih kultura nužno ne dijele iste kulturne vrijednosti i ciljeve. Ona, na primjer, razumije da su pojmovi dobra i zla zapravo vrijednosne orijentacije i da se mogu razlikovati od kulture do kulture.

5. **Adaptacija na razlike** je drugi stadij etnorelativizma. Na ovom stadiju osoba svjesno nastoji da zamisli kako pripadnici drugih kultura razmišljaju o određenim stvarima. Osoba je svjesna vlastite perspektive gledanja na svijet i sposobna je da se s te unutrašnje točke gledišta pomjeri na spoljašnju točku s koje može da sagleda različite perspektive (pogled na svijet) i tako po potrebi razvija i mijenja lični pogled na svijet, tj. referentni okvir. S promjenom referentnog okvira dolazi i do promjene ponašanja i to bez nekog velikog svjesnog napora. Ako je asimilacija proces usvajanja različitih vrijednosti, pogleda na svijet i ponašanja na uštrb vlastitog kulturnog identiteta, onda je adaptacija proces dodavanja. Kroz adaptaciju, naučeni novi obrasci ponašanja pogodni za funkcioniranje u različitim kulturnim kontekstima se pridodaju postojećem repertoaru ponašanja. Osobe koje su dostigle stadij adaptacije umiju da koriste alternativne načine razmišljanja prilikom rješavanja problema i donošenja odluka. One mogu efikasno da komuniciraju i stupaju u interakciju s ljudima iz različitih kultura i da mijenjaju svoje ponašanje kako bi se prilagodile novim uvjetima.

Postoje dva oblika adaptacije:

- *Empatija* je sposobnost da se razumiju drugi tako što će se "stati u njihove cipele", odnosno, zauzeti njihov ugao gledanja.
- *Pluralizam* označava da je osoba usvojila (internalizirala) više različitih pogleda na svijet, da posjeduje višestruki kulturni okvir. Da bi se takav okvir razvio potrebno je duže življenje u različitim kulturnim kontekstima.

6. **Integracija razlika** je posljednji stadij etnorelativizma. Dok se na stadiju adaptacije osoba rukovodi s više referentnih okvira (koji paralelno postoje), na ovom stadiju osoba je te različite

kulturne poglede na svijet integrirala u jedinstveni, vlastiti pogled na svijet. Njen identitet uključuje i, što je još značajnije, nadmašuje kulturne grupe kojima ona pripada.

Integracija se može javiti u dva oblika:

- *Kontekstualna evaluacija* je sposobnost da se u procjeni date situacije koriste različiti kulturni referentni okviri.
- *Konstruktivna marginalnost* se odnosi upravo na prihvaćanje identiteta koji nije prvenstveno baziran na jednoj od kultura. Pripadnost određenim kulturnim grupama za osobu više nema toliki značaj, jer ona sebe doživljava kao osobu u stalnom razvoju (stručni termin za ovaj vid osjećanja nepripadanja je osoba na kulturnoj margini). Osoba posjeduje sposobnost da inicira i olakša konstruktivni kontakt između različitih kultura i da tako bude istinski interkulturalni posrednik.

Bennet upozorava da mnoge institucije i organizacije minimiziranje tretiraju kao finalni stadij razvoja interkulturalne osjetljivosti i nastoje da izgrade svijet u kojem će ljudi dijeliti iste vrijednosti i imati zajedničku polaznu osnovu. Problem je što se ideja o univerzalnim vrijednostima obično zasniva na vlastitom vrijednosnom sustavu - "svi smo mi djeca jednog boga, ali mog boga" (Grupa MOST, 2007).

METODOLOŠKI DIO

1. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Interkulturalna osjetljivost je osobna sposobnost razvoja pozitivnih emocija razumijevanjem i prihvaćanjem kulturnih razlika radi postizanja što bolje interkulturalne komunikacije. Ona kao afektivna dimenzija interkulturalne komunikacijske kompetencije, određuje interkulturalnu svijest preko razumijevanja kulturnih razlika, te interkulturalnu snalažljivost koja se očituje preko sposobnosti postizanja komunikacije u interkulturalnoj interakciji. Interkulturalna osjetljivost predstavlja „aktivnu želju za motivacijom samoga sebe u cilju razumijevanja, cijenjenja i prihvaćanja različitosti kroz kulture“ (Drandić, 2016:852). Interkulturalna osjetljivost je osjetljivost na druge u smislu da usmjerava ponašanje prema odgovornom suživotu i aktivnoj suradnji u kulturno pluralnoj sredini. To je sposobnost uočavanja i prepoznavanja postojanja različitih pogleda na svijet koji nam omogućuju prihvaćanje i priznavanje ne samo vlastitih kulturnih vrijednosti već i vrijednosti kulturno drugačijih osoba. Razina interkulturalne osjetljivosti označava sposobnost razlikovanja i doživljaja kulturne raznolikosti te sposobnost razmišljanja na interkulturalno prikladan način. Ljudi se razlikuju po svojoj sposobnosti da uoče i prihvate kulturne razlike. To se može reći i za društva kao cjeline. Bennetov razvojni model interkulturalne osjetljivosti opisuje stadije kroz koje ljudi prolaze kada se suoče s teškoćama u susretu s drugim kulturama. Istančanost u tretiranju kulturnih razlika razvija se od stadija poricanja postojanja razlika, tj. krajnjeg etnocentrizma, ka stadijima uočavanja i prihvaćanja kulturnih razlika koje Bennet naziva etnorelativizam (Grupa MOST, 2007). Kada govorimo o razvijanju interkulturalne osjetljivosti, govorimo zapravo o tome koliko su nastavnici kvalitetno obavili svoj posao u vidu interkulturalnog učenja. Prije svega, nastavnik je taj koji bi trebao biti interkulturalno osviješten, oslobođen predrasuda, otvoren za učenje, onaj koji bi trebao kvalitetno „igrati“ ulogu medijatora među različitostima, imati razvijen interkulturalni identitet i empatiju kako bi sve to prenosio na učenike. Upravo on mora kod njih razvijati interkulturalnu osjetljivost koja je i više nego potrebna u multikulturalnom društvu. Da bi uspješno komunicirali u nekoj multikulturalnoj sredini potrebno je odvojiti se od svih predrasuda i stereotipa, poštivati druge kulture i postati interkulturalno osjetljiv. Potrebno je shvatiti posljedice diskriminacije kulturno drugačijih, te usvojiti sposobnost razvoja nestereotipnog mišljenja i antipredrasudnih stavova.

2. ZNAČAJ ISTRAŽIVANJA

Budući da živimo u vremenu stalnih i naglih promjena, kako života kojeg živimo tako i društva koje nas okružuje, neprestano se trebamo prilagođavati i usavršavati za sve ono što nam budućnost donosi. Često smo u prilici čuti kako na mladima svijet ostaje, upravo zbog toga potrebno je da nastavnici svojim radom i primjerom potaknu mlade osobe i kod njih razviju vrijednosti koje će ih pratiti tijekom cijelog života, a jedna od tih vrijednosti je upravo i interkulturalna osjetljivost. Informacije do kojih će se doći ovim radom mogu poslužiti kao polazišta za neka dublja istraživanja na istu ili sličnu tematiku. Bitno je ukazati na važnost interkulturalne osjetljivosti nastavnika kao pretpostavke za razvoj interkulturalne osjetljivosti učenika, kako bi nastavnici uočili, razumjeli, prihvatili i cijenili kulturalne različitosti, uočili različite poglede na svijet, a ujedno i učenike podučavali tome. Činjenice koje će biti krajnji rezultat ovoga rada mogu pomoći pedagogima i nastavnicima škola koje čine uzorak istraživanja da uvide trenutno stanje, te da ako je potrebno rade na promjeni i promicanju interkulturalne osjetljivosti među nastavnicima koji će to onda prenijeti na svoje učenike.

3. CILJ

Cilj ovog rada jeste propitati interkulturalnu osjetljivost nastavnika kao pretpostavku za razvoj interkulturalne osjetljivosti učenika.

4. ZADACI

1. Na osnovu dostupne literature analizirati sadržaje koji govore o interkulturalnoj osjetljivosti.
2. Propitati mišljenje nastavnika razredne nastave o zastupljenosti „kultura” u razrednom okruženju.
3. Propitati mišljenje nastavnika razredne nastave o razumijevanju interkulturalne osjetljivosti i njenoj primjeni u odgojnom radu s učenicima.

4. Prepoznati stupnjeve interkulturalne osjetljivosti u odgojno-obrazovnom radu s učenicima.
5. Propitati da li nastavnici shvaćaju da je njihova zadaća razvijanje interkulturalne osjetljivosti kod učenika.
6. Opisati vlastito iskustvo u radu u ulozi asistenta u nastavi.

5. ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Istraživačka pitanja koja smo postavili u ovom radu su sljedeća:

1. Što nam dostupna literatura govori o interkulturalnoj osjetljivosti?
2. Koje su “kulture” zastupljene u razrednom okruženju?
3. Razumiju li nastavnici pojam interkulturalna osjetljivost i važnost primjene interkulturalne osjetljivosti u odgojnom radu s učenicima?
4. Jesu li nastavnici interkulturalno osjetljivi?
5. Smatraju li nastavnici da je jedna od zadaća njihovog rada u školi razvijanje interkulturalne osjetljivosti kod učenika?
6. Kakvo je moje iskustvo u radu u ulozi asistenta u nastavi?

6. METODE

U ovom radu koristili smo se sljedećim metodama:

1. Metoda analize sadržaja
2. Deskriptivna metoda
3. Metoda sudjelujućeg promatranja
4. Servej metoda (Survey method)

Metoda analize sadržaja - koristi se za prikupljanje podataka iz knjiga, časopisa, novina, interneta itd. (Vujević, 2006). Metodu analize sadržaja koristili smo u ovom istraživanju kako bi analizirali literaturu u kojoj možemo pronaći informacije vezane za interkulturalnu osjetljivost.

Deskriptivna metoda - predstavlja skup znanstveno-istraživačkih postupaka s kojima se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju (Mužić, 1999). Ova metoda korištena je kako bi se opisala pojava interkulturalne osjetljivosti nastavnika kao pretpostavke za razvoj interkulturalne osjetljivosti učenika.

Metoda promatranja – pod sudjelujućim promatranjem podrazumijevamo onu metodu u kojoj promatrač participira u svakodnevnom životu ljudi koje proučava ili otvoreno ili prikriveno u nekim drugim ulogama, promatrajući stvari u njihovu svakodnevnom odvijanju, slušajući što se govori i ispitujući ljude kroz neko određeno vrijeme (Halmi, 2003). Ova metoda je korištena kako bi se promatrala pojava interkulturalne osjetljivosti u razrednom okruženju.

Servej metoda (Survey method) - koristi se za ispitivanje stavova, vjerovanja, mišljenja (Cohen i sur., 2007). Za potrebe ovog rada, servej metodu smo koristili da bi se ispitala mišljenja nastavnika o kulturama u razredu, interkulturalnoj osjetljivosti, stadijima interkulturalne osjetljivosti te o interkulturalnoj osjetljivosti učenika.

7. TEHNIKE

Intervjuiranje - tehnika u istraživanju koja služi planskom izazivanju verbalnih manifestacija ličnosti s kojom razgovaramo (Mužić, 1977). U ovom istraživanju, tehnikom intervjuiranja, prikupljeni su podaci o interkulturalnoj osjetljivosti nastavnika kao pretpostavci za razvoj interkulturalne osjetljivosti učenika.

Sudjelujuće promatranje – jedna je od osnovnih tehnika kvalitativnih istraživanja koje se posebno razvilo u grupnom i terenskom socijalnom radu. Glavno obilježje ove tehnike je aktivno uključivanje istraživača u društvenu grupu i njezinu problemnu situaciju, koja je objekt istraživanja (Halmi, 2003). Ovom tehnikom u istraživanju koristili smo se kako bi putem

promatranja došli do podataka o zastupljenosti interkulturalne osjetljivosti u razrednom okruženju.

8. INSTRUMENTI

U ovom istraživanju koristili smo protokol intervjua i protokol promatranja.

Protokol intervjua je instrument intervjuiranja. Njime se u istraživanju postavljaju pitanja ispitanicima na koja odgovaraju usmenim putem, a protokol je zapravo rezultat tog intervjua, tj. izvor podataka koje smo dobili intervjuom i koji postaju predmet daljnje obrade (Mužić, 1977). Tijekom intervjuiranja, ispitanicima smo postavili 13 pitanja (prilog I). Trećim pitanjem smo dobili informaciju o kulturama koje su zastupljene u razredu. Četvrtim pitanjem smo saznali na koji način nastavnici razredne nastave shvaćaju pojam interkulturalna osjetljivost. Posljednjim pitanjem propitali smo smatraju li nastavnici da je njihova zadaća razvijanje interkulturalne osjetljivosti kod učenika. Ostala pitanja odnosila su se na stadije interkulturalne osjetljivosti nastavnika, tako su se prvo i peto pitanje odnosili na stadij poricanja, dok su drugo i sedmo pitanje bili vezani za stadij obrane. Osmo pitanje odnosilo se na stadij minimiziranja. Šesto i deveto pitanje na stadij prihvaćanja. Pitanje pod brojem 11 odnosilo se na adaptaciju, a 10. i 12. pitanje na stadij integracije.

Velik je broj instrumenata i varijanata sustavnoga promatranja (Mužić, 1999). Koristili smo protokol promatranja (prilog II) u kojem smo za svaki stadij interkulturalne osjetljivosti napisali po tri tvrdnje koje smo promatrali.

Zapaženo smo bilježili u ček listi (prilog III). U ček listi smo koristili oznake P1, P2, P3, O1, O2, O3, M1, M2, M3, PR1, PR2, PR3, A1, A2, A3, I1, I2, I3. Oznaka P1 označava prvu tvrdnju stadija poricanja koju smo naveli u protokolu promatranja. Oznaka P2 označava drugu tvrdnju za stadij poricanja, a oznaka P3 označava treću tvrdnju stadija poricanja. Oznake O1, O2 i O3 odnose se na prvu, drugu i treću tvrdnju stadija obrane. M1, M2 i M3 označavaju tvrdnje za stadij minimiziranja. PR1, PR2 i PR3 označavaju tvrdnje stadija prihvaćanja, dok se oznake A1, A2 i A3 odnose na tvrdnje stadija adaptacije. I1, I2 i I3 označavaju prvu, drugu i treću tvrdnju stadija integracije.

9. UZORAK ISTRAŽIVANJA

Uzorak je skup jedinica populacije na kojim je provedeno istraživanje. Populacija ili osnovni skup su svi članovi neke skupine s određenim obilježjem koje mjerimo, odnosno skupina osoba, predmeta ili pojedinosti iz koje se izdvajaju uzorci radi mjerenja (Verčić, 2014). Uzorak u ovom istraživanju je namjerni. Namjerni uzorak čine elementi koje je odabrao istraživač prema vlastitoj odluci. Na taj način je teško odabrati reprezentativan uzorak. Također je potrebno dobro poznavati osnovni skup, kako bi se mogli odabrati elementi na temelju kojih se može doći do pouzdanih rezultata (Šošić, Serdar, 2000).

Uzorak ovog istraživanja činilo je šest nastavnika razredne nastave Osnovne škole "Vitez". Promatranje se vršilo u dva odjela I₂ i IV₂. Promatrali smo komunikaciju između učenika i nastavnika, ophođenje nastavnika prema učenicima drugih kultura, uvažavanje potreba učenika koji pripadaju drugim kulturama, prihvaćanje različitih oblika ponašanja učenika, rad sa učenicima drugih kultura, suosjećanje nastavnika prema učenicima drugih kultura i slično.

ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Interkulturalna osjetljivost je osjetljivost na druge u smislu da usmjerava ponašanje prema odgovornom suživotu i aktivnoj suradnji u kulturno pluralnoj sredini. Razina interkulturalne osjetljivosti označava sposobnost razlikovanja i doživljaja kulturne raznolikosti te sposobnost razmišljanja na interkulturalno prikladan način. Kada govorimo o razvijanju interkulturalne osjetljivosti, govorimo zapravo o tome koliko su nastavnici kvalitetno obavili svoj posao u vidu interkulturalnog učenja. Prije svega, nastavnik je taj koji bi trebao biti interkulturalno osviješten, oslobođen predrasuda, otvoren za učenje, onaj koji bi trebao kvalitetno „igrati“ ulogu medijatora među različitostima, imati razvijen interkulturalni identitet i empatiju kako bi sve to prenosio na učenike. Cilj ovog rada jeste propitati interkulturalnu osjetljivost nastavnika kao pretpostavku za razvoj interkulturalne osjetljivosti učenika.

1. ANALIZA ODGOVORA NASTAVNIKA

Jedan dio istraživanja odnosio se na propitivanje mišljenja nastavnika razredne nastave o kulturama koje su zastupljene u razredu, njihovom shvaćanju pojma interkulturalna osjetljivost. Također smo propitali smatraju li nastavnici da je njihova zadaća razvijanje interkulturalne osjetljivosti kod učenika. Ostala pitanja odnosila su se na stadije interkulturalne osjetljivosti. Pitanja vezana za stadije interkulturalne osjetljivosti smo grupirali, odnosno po dva pitanja iz intervjua odnosila su se na jedan stadij interkulturalne osjetljivosti kao što smo opisali u poglavlju Instrumenti, gdje se opisan cijeli protokol intervjua. Na intervjuiranje je pristalo šest nastavnica razredne nastave.

1.1. „Kulture“ u razredu

Ispitali smo nastavnice o zastupljenim kulturama u razredu. Kao prvi odgovor sve su navele da njihovo odjeljenje pohađaju učenici hrvatske nacionalnosti, zatim da u odjeljenje ide po jedan, dva ili tri učenika bošnjačke nacionalnosti koji su pripadnici romske populacije, također nastavu pohađaju i učenici srpske nacionalnosti.

Osim toga uz objašnjenje što sve možemo sagledati pod pojmom kultura, nastavnice predmetne nastave su spomenule učenike s teškoćama u razvoju, socijalno ugrožene učenike te učenike iz nepotpunih obitelji.

Možemo primijetiti da su nastavnice pod pojmom kultura prvenstveno mislile na nacionalnu strukturu razreda, te da su tek nakon objašnjenja šire sagledale taj pojam i prepoznale različite „kulture“ u svojim odjeljenjima.

1.2. Pojam interkulturalna osjetljivost i važnost interkulturalne osjetljivosti u odgojnom radu s učenicima

Sablić (2014) navodi kako interkulturalna osjetljivost nije urođena ljudska osobina, već se ona stječe. Sposobnost uočavanja i prepoznavanja postojanja različitih viđenja/pogleda na svijet koji nam omogućuju prihvaćanje i priznavanje ne samo vlastitih kulturnih vrijednosti, već i vrijednosti kulturno drugačijih osoba je interkulturalna osjetljivost. Ona je prijeko potrebna za život i rad u multikulturalnom društvu.

U priručniku T-Kit (2005) nalazimo da je razvijanje interkulturalne osjetljivosti u suštini proces kroz koji učimo da prepoznamo i da se suočimo s osnovnim razlikama među kulturama, razlikama u načinu kojim one opažaju svijet.

U ovom dijelu analize i interpretacije rezultata nudimo odgovore nastavnika o njihovom razumijevanju pojma interkulturalna osjetljivost i o važnosti interkulturalne osjetljivosti u odgojnom radu s učenicima.

N.N. - Pojam interkulturalna osjetljivost za mene predstavlja sposobnost suživota, djelovanja s pojedincima ili skupinama drugih kultura. Smatram kako je u odgojnom radu učenika bitno razviti interkulturalnu osjetljivost.

N.N. – Interkulturalna osjetljivost označava upoznavanje, prihvaćanje različitosti i drugačijeg od sebe. Smatram da je važno da učenici upoznaju i prihvaćaju drugačije od sebe.

N.N. – Interkulturalna osjetljivost je veoma bitna u odgojnom radu s učenicima jer predstavlja prihvaćanje drugih kultura i pripremu mladih za suživot u kulturno pluralnom društvu.

N.N. – *Interkulturalna osjetljivost predstavlja poštivanje i prihvaćanje kulturnih razlike, pažnju i razumijevanje prema kulturno drugačijima te je ona jako bitna i trebamo je njegovati u razrednom okruženju.*

N.N. – *Interkulturalna osjetljivost je prema mom mišljenju prihvaćanje različitih kultura što nam omogućuje bolji suživot. Veoma je bitno da roditelji kod djece usade interkulturalnu osjetljivost jer bez toga nema kvalitetnog odgoja, ali je potrebno da i mi nastavnici radimo na tome.*

N.N. – *Pojam interkulturalna osjetljivost odnosi se na prepoznavanje postojanja različitih kultura i na prihvaćanje drugih kultura. Smatram da je važna u odgojnom radu i da je djecu od malena potrebno učiti o drugim kulturama i učiti ih da prihvate drugačije od sebe kako bi stvorili bolju zajednicu u kojoj živimo.*

Prema odgovorima možemo primijetiti da nastavnice predmetne nastave posjeduju znanje o interkulturalnoj osjetljivosti te da je veoma važna u odgojnom radu s učenicima. Usporedimo li definicije koje možemo pronaći u dostupnoj literaturi sa odgovorima nastavnica, možemo vidjeti da dolazi do podudaranja kada je u pitanju razvoj interkulturalne osjetljivosti. U literaturi se navodi da interkulturalna osjetljivost nije urođena sposobnost nego da se ona vremenom stječe. Nastavnice su u svojim odgovorima navele kako je potrebno razvijati i njegovati interkulturalnu osjetljivost u razrednom okruženju. Također, nailazimo na podudaranje kada je u pitanju prihvaćanje osoba koje pripadaju drugim kulturama te važnost interkulturalne osjetljivosti za suživot u multikulturalnom društvu.

1.3. Analiza odgovora nastavnika za stadij poricanja

Na pitanje smatraju li da su kultura i pogleda na svijet univerzalni dobili smo poprilično usaglašen odgovor. Nastavnice predmetne nastave su navele kako *ne smatraju da su kultura i pogled na svijet univerzalni, nego da je to stvar odgoja i okruženja u kojem svaki pojedinac živi.* Navele su kako je *svaka osoba različita na svoj način te da svatko ima svoju osobnost.* Također su navele da *svaka grupa ljudi koja živi na određenom području od društva nasljeđuje neke vrijednosti koje se poštuju, oblici ponašanja, način življenja te na taj način ima svoju kulturu.*

Drugim pitanjem koje se odnosilo na stadij poricanja pitali smo nastavnike smatraju li da učenici različitih kultura trebaju pohađati različite škole. Na ovo pitanje je svih šest nastavnica

odgovorilo kako *smatraju da bi učenici različitih kultura trebali pohađati istu školu jer bi u suprotnom slučaju došlo do odvajanje učenika jednih od drugih*. Nastavnice su u objašnjenju rekly da im je cilj naučiti sve učenike da prihvate jedne druge te da uče o drugim kulturama.

1.4. Analiza odgovora nastavnika za stadij obrane

Pitanjem kako opisuju svoju kulturu u odnosu na druge kulture, jedna od nastavnica je dala odgovor da svoju kulturu smatra *konzervativnom u odnosu na druge kulture u Europi, zbog toga što su druge kulture u Europi otvorenije jedne prema drugima*. Dvije nastavnice su odgovorile kako *svoju kulturu stavljaju u prvi plan iako poštuju sve druge kulture*. Dok su ostale nastavnice rekly da *smatraju kako su sve kulture jednako vrijedne sa svim svojim različitostima i posebnostima*.

Predrasude su stavovi o drugima doneti na osnovu malog i nedovoljnog broja informacija. Mi često stvaramo predrasude o drugima, jer ih ne poznajemo, niti činimo napor da ih upoznamo. Predrasude se baziraju na iskustvima drugih ljudi, ili na osnovu onoga što smo pročitali u današnjim novinama (T-Kit, 2005). Na pitanje o predrasudama prema drugim kulturama, sve nastavnice su odgovorile da *nemaju predrasuda prema drugim kulturama, ali da ih često primjećuju kod drugih ljudi, posebno kada su u pitanju predrasude o pripadnicima drugih religija*. Vranješević i dr. (2006) navode kako istraživanja pokazuju da je kompletno odučavanje od predrasuda i stereotipnog mišljenja nemoguće, ali da je moguće razvijati sposobnosti kritičkog mišljenja i preispitivanja negativnih informacija koje leže u osnovi predrasuda. Objektivno posmatranje koje se razlikuje od interpretacije i evaluacije predstavlja korak ka tome, npr. umjesto da kažemo da je neko lijen, važno je da utvrdimo šta je to što ta osoba radi i u kojim situacijama, što nas navodi da je etiketiramo na navedeni način.

1.5. Analiza odgovora nastavnika za stadij minimiziranja

Osmo pitanje iz intervjua, odnosno pitanje smatrate li da je važnije usredotočiti se na razlike među kulturama ili na sličnosti, s obzirom na to da smo svi ljudi, odnosilo se na stadij minimiziranja. Nastavnice predmetne nastave su odgovorile kako je *važnije usmjeriti se na*

sličnosti te pozitivno gledati na razlike. Jedna nastavnica je navela kako su jednako bitne i razlike i sličnosti, smatra da uviđajući razlike obogaćujemo sebe, a uočavajući sličnosti shvaćamo da smo svi samo ljudi.

1.6. Analiza odgovora nastavnika za stadij prihvatanja

Na pitanje kojim smo tražili od nastavnika da opišu vlastiti susret s drugim kulturama dobili smo različite odgovore. Jedna od nastavnica je odgovorila da susret s drugim kulturama opisuje kao *vlastito obogaćenje te da upoznavanje drugih kultura donosi novo iskustvo koje olakšava rad, ali i nova znanja koja ju obogaćuju kao osobu.* Druga nastavnica je objasnila kako se *veoma rado susreće s drugim kulturama i da prema drugim kulturama pokazuje poštovanje sve dok isto osjeti i od druge strane.* Također, nastavnice su opisale kako do sada *nisu doživjele nikakve neugodnosti u susretu s drugim kulturama, te da su veoma osjetljive na rad s djecom koja pripadaju kulturi koja se razlikuje od njihove.* Odgovor da su nastavnice osjetljive na rad sa djecom koja pripadaju drugim kulturama možemo tumačiti kao da su nastavnice oprezne pri radu sa pripadnicima drugih kultura, da promišljaju i preispituju na koji način će objasniti određeno gradivo kako bi bilo prilagođeno i primjereno svim kulturama koje su prisutne u odjeljenju, kao i da razmišljaju da li će neki njihovi oblici ponašanja biti prihvaćeni od strane pripadnika drugih kultura.

Odgovor na pitanje vjerujete li da se verbalno i neverbalno ponašanje razlikuje u svim kulturama te jesu li svi oblici takvog ponašanja dostojni poštovanja, bio je ujednačen kod svih nastavnica. Nastavnice su se složile kako se *verbalno i neverbalno ponašanje razlikuje u svim kulturama te da takve oblike ponašanja treba poštivati.* Samo jedna od nastavnica je navela kako smatra da je *potrebno prihvatiti sve oblike ponašanja, ali da manjine ne trebaju nametati svoje oblike ponašanja u većinskoj skupini.* Ovaj odgovor koji nam je ponudila nastavnica može upućivati na to da je riječ o netoleranciji, diskriminaciji ili nekoj vrsti opsesije. Kao što je u literaturi navedeno, netolerancija podrazumijeva nedostatak poštovanja različitosti u običajima ili uvjerenjima. Visok stepen netolerancije dovodi do nejednakog tretiranja manjinskih grupa od strane većine, samo zato što postoji razlika u religijskim uverenjima, seksualnim orijentacijama, pripadnosti određenoj naciji ili potkulturi (T-Kit, 2005). U istom izvoru je navedeno da etnocentrizam znači smatrati jednu kulturu superiornom, dok se druge gledaju sa potcenjivanjem.

Budući da je ovo česta pojava u odnosima manjinskih i većinskih grupa, etnocentrizam može biti uzrok interpersonalnih konflikata za mlade ljude koji pripadaju manjinskim grupama.

1.7. Analiza odgovora nastavnika za stadij adaptacije

Nastavnice smo upitali da li posjeduju sposobnost stavljanja u „tuđe cipele“ odnosno suosjećati s drugima. Odgovor koji smo dobili je potvrđan, odnosno sve nastavnice smatraju kako *imaju sposobnost staviti se u „tuđe cipele“ te su navele da to čine veoma često u različitim situacijama u odjeljenju*. Također su navele kako veoma često „tuđe cipele“ i probleme nose sa sobom kući i razmišljaju o njima, te sagledavaju te probleme iz perspektive drugih ljudi.

1.8. Analiza odgovora nastavnika za stadij integracije

Za stadij integracije jedno od pitanja je glasilo jeste li u mogućnosti analizirati i procijeniti situacije iz jedne ili više kulturalnih perspektiva? Na ovo pitanje pet od šest nastavnica odgovorilo je potvrdno, odnosno da *mogu analizirati i procijeniti situaciju iz više kulturalnih perspektiva*. Dok je samo jedna učiteljica izjavila kako *nema sposobnost sagledavanja situacije iz više kulturalnih perspektiva*.

Također na pitanje da li su sposobne prilagoditi se novim ljudima, mjestima i situacijama, ponovno pet od šest učiteljica navodi kako su sposobne prilagoditi se novim ljudima, mjestima i situacijama, dok jedna učiteljica navodi kako nije uvijek spremna prilagoditi se novim ljudima, mjestima i situacijama, ali da se u svakoj situaciji trudi što bolje prilagoditi se.

Postoji mogućnost da nastavnice nisu u potpunosti razumjele navedena pitanja. Nastavnice smatraju da mogu iz više kulturalnih perspektiva procijeniti određenu situaciju, što bi značilo da imaju bogato kulturološko znanje.

1.9. Razvijanje interkulturalne osjetljivosti kod učenika

Nastavnicama smo postavili pitanje smatraju li da je jedna od zadaća njihovog rada u školi razvijanje interkulturalne osjetljivosti kod učenika. Svih šest nastavnica su odgovorile kako

smatraju da je njihova zadaća razvijanje interkulturalne osjetljivosti kod učenika. Navele su kako to nije samo njihova zadaća, nego zadaća svih onih koji su uključeni u odgojno obrazovni rad. Svaki odjel pohađaju djeca koji potječu iz različitih kultura pa je veoma važno usmjeriti ih ka pravom cilju, naučiti ih da prihvaćaju različitosti i suosjećaju s drugima.

Na osnovu odgovora, dolazimo do zaključka da su pod „kulturom“ prvenstveno mislili na nacionalnu strukturu razreda, te su nastavnici razredne nastave naveli kojoj nacionalnoj skupini pripadaju učenici koji pohađaju određeni razred. Uz objašnjenje, nastavnici su shvatili da kao „kulture“ u razredu možemo promatrati učenike razvedenih roditelja, učenike s teškoćama u razvoju, socijalno ugrožene učenike, učenike bez jednog roditelja, nadareni učenike.

Nastavnici razredne nastave su dali različita objašnjena pojma interkulturalna osjetljivost, ali u odgovorima koje su nastavnici dali mogli smo uočiti da su njihovi odgovori slični onome što možemo pronaći u literaturi koja nam govori o interkulturalnoj osjetljivosti.

Prema odgovorima koje smo dobili tijekom intervjua možemo vidjeti da su nastavnici interkulturalno osjetljivi te da prihvaćaju učenike koji pripadaju drugim kulturama. Pojedini odgovori nastavnika ostavljaju mogućnost da nastavnici ipak ne prihvaćaju u potpunosti sve učenike koji pripadaju drugim kulturama.

Nastavnici su složno odgovorili kako smatraju da je njihova zadaća da razvijaju interkulturalnu osjetljivost kod učenika, ali su pojedini dali odgovor kako je to zadaća i ostalih djelatnika škole jednako kao što je i njihova zadaća.

2. ANALIZA I INTERPRETACIJA ZABILJEŠKI PROMATRANJA

Drugi dio istraživanja odnosio se na promatranje. Promatranje smo vršili prema protokolu promatranja (vidjeti prilog II.) u dva odjeljenja I₂ i IV₂. Zapažene detalje smo bilježili u ček listi koje je detaljno opisana u metodološkom dijelu (podnaslov Instrumenti).

2.1. Zabilješke promatranja u I₂ i IV₂

U I₂ promatranje smo vršili u periodu od 7.5.2019. do 7.6.2019. godine. Dok smo u IV₂ promatranje vršili u periodu od 2.9.2019. do 2.10.2019. godine. U nastavku smo za svaki stadij opisali što je zapaženo. Odjeljenja pohađaju učenici hrvatske nacionalnosti, učenici bošnjačke nacionalnosti koji su pripadnici romske populacije, učenici s teškoćama u razvoju kao i učenici iz nepotpune obitelji, te smo navedeno promatrali kao „kulture“ koje obitavaju u odjeljenju.

Nastavak analize i interpretacije promatranja odnosi se na stadije od poricanja do integracije s namjerom da predstavimo ono što je istraživač uspio vidjeti u okviru komunikacije između učenika i nastavnika, ophođenja nastavnika prema učenicima drugih kultura, uvažavanja potreba učenika koji pripadaju drugim kulturama, prihvaćanja različitih oblika ponašanja učenika, rada sa učenicima drugih kultura, suosjećanja nastavnika prema učenicima drugih kultura i slično.

Poricanje

PI - Nastavnik učenike drugih kultura stavlja da sjede sami u klupama.

U odjeljenju I₂ niti jednom u navedenom periodu promatranja nije primijećeno da nastavnica učenike drugih kultura odvaja od ostalih učenika te stavlja da sjede sami u klupi. Nastavnica je učenicima dopuštala da sjede kako žele, ali je upućivala učenike da imaju mjesto npr. kod učenice pripadnice romske populacije. Poticala je učenike da sjede s njom.

U IV₂ učenik s teškoćama sjedi sam u posljednjoj klupi, nastavnica ga je odvojila da sam sjedi zbog agresivnog ponašanja i udaranja drugih učenika. Pripadnice romske populacije sjede zajedno u klupi. Dok učenik srpske nacionalnosti sjedi s učenikom koji pripada većinskoj kulturi.

P2 - Nastavnik isključuje iz igre učenike drugih kultura.

Nastavnica I₂ je sve učenike jednako uključivala u igru što je najviše zapaženo na satu tjelesne i zdravstvene kulture kada su učenici igrali različite tjelesne igre.

Nije zapaženo da nastavnica IV₂ učenike drugih kultura isključuje iz igre. Svi učenici su podjednako sudjelovali u igrama koje su se igrale na satu tjelesnog i zdravstvenog odgoja ili u učionici.

P3 - Nastavnik ne komunicira s učenicima drugih kultura.

U I₂ nastavnica je komunicirala sa svim učenicima te ih poticala na razgovor tako što im je postavljala pitanja.

Također i u IV₂ je isto zapaženo, nastavnica komunicira sa svim učenicima bez obzira kojoj kulturi oni pripadaju.

Obrana

O1 - Nastavnik učenike drugih kultura naziva neprimjerenim nazivima.

Nije zapaženo da se nastavnica I₂ učenicima drugih kultura obraća neprimjerenim ili pogrdnim nazivima, učenicima se obraćala isključivo imenom ili prezimenom.

U IV₂ se nastavnica prema svim učenicima ophodi jednako, kada im se obraća naziva ih imenom ili prezimenom. Za vrijeme promatranja niti jednom se učenicima nije obratila koristeći neprimjeren naziv.

O2 - Nastavnik pažnju posvećuje samo učenicima koji pripadaju njegovoj kulturi.

U I₂ ni ovo nije zapaženo ni jednom. Nastavnica je podjednako pažnju posvećivala svim učenicima u odjeljenju, bez obzira na kulturu kojoj pripadaju.

Nastavnica IV₂ više pažnje posvećuje učenicima koji pripadaju drugim kulturama, posebno učeniku s teškoćama u razvoju, ali i učenicima pripadnicima romske populacije.

O3 - Nastavnik ponižava učenike druge kulture.

U I₂ nastavnica nije ponižavala nikoga od učenika iz odjeljenja, prema svim učenicima bila je susretljiva i nije nikoga od učenika izdvajala.

Također ni u odjeljenju IV₂ nastavnica ne ponižava učenike drugih kultura. Suprotno tome, često učenike ohrabruje da urade zadato, upućuje im riječi podrške te pohvale jednako kao i učenicima koji pripadaju većinskoj kulturi u odjeljenju.

Minimiziranje

M1 - Nastavnik ističe kako svi učenici imaju slične potrebe.

Nastavnica I₂ u nekoliko navrata napominje učenike da svi imaju jednako pravo otići na toalet jer svi učenici imaju potrebu za tim, zatim objašnjava učenicima kako na odmoru svi imaju vrijeme za jelo i piće jer je i to potreba svih učenika. Također nastavnica govori kako svi učenici imaju potrebu da se igraju jer se na taj način razvijaju.

Nastavnica IV₂ se kroz cjelokupan rad više trudi zadovoljiti potrebe učenika s teškoćama u razvoju i učenicima pripadnicama romske populacije jer pokazuje osjetljivost prema njima.

M2 – Nastavnik govori kako su svi učenici isti.

Nije zapaženo ništa što bi mogli povezati s navedenom tvrdnjom u odjeljenju I₂.

Dok nastavnica IV₂ na satu hrvatskog jezika, kada su učenici opisivali svoje najbolje prijatelje tražila je od učenika da joj opišu što je zajedničko svim opisanim prijateljima i po čemu se oni razlikuju. Naglasila je kako se fizičkim izgledom svi ljudi razlikuju pa tako i učenici, ali da su oni njoj svi jednaki. Na satu razrednog odjela razgovarala je s učenicima o izbornom predmetu, odnosno vjeronauku i o tome tko pohađa taj predmet. Objasnila je učenicima zašto učenici romske nacionalnosti ne pohađaju vjeronauk. Nastavnica je objasnila da se učenici koji ne pohađaju vjeronauk ne razlikuju od nas, samo što oni imaju svoju vjeru, svoje praznike koje obilježavaju, samo ne u isto vrijeme kada i učenici koji pripadaju većinskoj kulturi. Učenice pripadnice romske populacije na satu vjeronauka dobiju posebne materijale koje ispunjavaju na satu vjeronauka.

M3 - Nastavnik nastoji uključiti učenike drugih kultura u rad jednako kao i učenike koji pripadaju njegovoj kulturi.

Tijekom rada nastavnica I₂ postavlja pitanja svim učenicima i potiče ih da sudjeluju u razgovoru. Proziva učenike kako bi svi bili podjednako uključeni. Učenicima nudi pomoć ako ne mogu obaviti zadani zadatak. Kada su radili slovo K zadala je učenicima da nacrtaju stvari kojima je početno slovo K ili stvari u čijem se nazivu slovo K nalazi na sredini ili na kraju naziva. Učenica pripadnica romske populacije se nije mogla sjetiti dovoljno stvari pa joj je nastavnica pružila pomoć. Također je prozivala druge učenike da kažu što su nacrtali kako bi pomogli učenici druge kulture da se prisjeti što bi mogla nacrtati.

U IV₂ su na početku školske godine učenici pravili panoje kako bi ukrasili učionicu, nastavnica je svim učenicima dodijelila zadatke za izradu panoja, bez izdvajanja učenika koji pripadaju drugim kulturama. Nastavnica je redovno postavljala pitanja učenicima drugih kultura i potiče ih na uključivanju u rad. Prilikom igranja igara na satima tjelesne i zdravstvene kulture sve učenike podjednako uključuje u igru. To se ponavljalo na svakom satu tjelesne i zdravstvene kulture.

Prihvatanje

PR1 - Nastavnik prihvaća da učenici drugih kultura imaju drugačije oblike ponašanja.

Ono što je zapaženo vezano za ovu tvrdnju se najviše odnosilo na učenika s teškoćama u razvoju. Nastavnica I₂ je prihvatila da učenik često ustaje, izlazi iz učionice, ispušta glasove na satu, traži hranu. Riječ je o inkluzivnom obrazovanju koje podrazumijeva da škole trebaju prihvatiti svu djecu bez obzira na njihove fizičke, intelektualne, socijalne, emocionalne, jezičke ili druge osobine. Ovakav koncept obrazovanja ne odnosi se samo na integraciju djece sa posebnim obrazovnim potrebama u formalni sistem obrazovanja. On uključuje i promjene i modifikacije sadržaja, pristupa, struktura i strategija sa ciljem osiguranja kvalitetnog obrazovanja za svu djecu. Istovremeno, omogućava da se na različitost ne gleda kao na problem koji treba prevazići, već kao na dragocjen resurs koji podržava učenje za sve (Fond otvoreno društvo Bosna i Hercegovina, 2013).

U IV₂ učenici koji pripadaju drugim kulturama imaju približno isto ponašanje kao učenici koji pripadaju većinskoj kulturi. Ponašanje učenika s teškoćama u razvoju se jedino razlikuje od

ponašanja drugih učenika. Dok ostali učenici mirno sjede na svom mjestu i prate nastavu, učenik s teškoćama u razvoju sklon je dobacivanju, ustajanju s mjesta, glasnom smijanju u neprimjerenim situacijama te ometanju nastave. Nastavnica je ponekad dopuštala navedeno, a ponekad je učeniku upućivala opomene zbog ponašanja.

PR2 – Nastavnik prihvaća da učenici koji pripadaju drugim kulturama komuniciraju na drugi način.

U I₂ učenica pripadnica romske populacije je tijekom sata zdrave hrane od nastavnice tražila hljeb, nakon čega je nastavnica ostalim učenicima objasnila značenje te riječi. Također učenica govori hiljada, nana, babo i sl. Učenik s teškoćama u razvoju veoma teško uspostavlja komunikaciju s drugim učenicima i učiteljicom, najviše je zastupljen neverbalni kanal komunikacije, tako što on pokazuje na stvari ili aktivnosti koje želi da uradi.

U odjeljenju IV₂ učenice pripadnice romske populacije u govore bosanskim jezikom što je nastavnica prihvatila te ih nije ispravljala prilikom govora. Ostali učenici su komunicirali jednako kao i nastavnica i drugi učenici iz odjeljenja.

PR3 - Nastavnik prihvaća da učenici različitih kultura imaju različite potrebe.

Nastavnica I₂ učeniku s teškoćama u razvoju dozvoljava da izlazi iz učionice prema njegovim potrebama, da konzumira hranu i piće tijekom sata, da šeta po učionici, da povremeno uzme i promatra neki sadržaj koji nije vezan za gradivo koje se obrađuje, sve u skladu s njegovim potrebama.

Učenik s teškoćama u razvoju ima potrebu za uzimanjem lijekova, nastavnica IV₂ prihvaća i dopušta mu da tijekom sata to obavi bez negodovanja.

Adaptacija

A1 - Nastavnik pokazuje razumijevanje za ponašanje učenika koji pripadaju drugim kulturama.

S razumijevanjem nastavnica I₂ dozvoljava učeniku s teškoćama u razvoju da napusti učionicu kada se uznemiri. Ni u jednom trenutku nije zabranila šetanje tijekom sata niti je pokazala nezadovoljstvo prema tome. Ostali učenici nisu imali dozvolu uvijek šetati po razredu, nastavnica je bila popustljivija prema učeniku sa teškoćama u razvoju.

U IV₂ se ponašanje učenika s teškoćama u razvoju razlikuje od ponašanja učenika većinske kulture. Učenik s teškoćama u razvoju sklon je stalnom ubacivanju u riječ. Učenice romske nacionalnosti se ponašaju kao i ostali učenici osim što im je u radu potrebno malo više vremena nego ostalima. Iako učenice romske populacije nisu prošle procjenu učeničkih sposobnosti, nastavnica je sama prepoznala da učenice nisu dosegle nivo koji zadovoljava taj uzrast. Nastavnica pokazuje razumijevanje za sve oblike ponašanja učenika, učeniku s teškoćama u razvoju dozvoljava da prošeta kada želi, dok učenicama romske nacionalnosti dozvoli da zadatak obavljaju duže.

A2 - Nastavnik prilagođava način rada kako bi svi učenici mogli biti uključeni.

Nastavnica I₂ koristi različite metode i oblike rada kako bi svi učenici mogli pratiti nastavu. Redovno promatra sve učenike kako rade i prilagođava način rada učeničkim mogućnostima. Učenik s teškoćama u razvoju radi po individualnom planu i programu, što je u literaturi definirano kao pisani, radni dokument. U njemu se opisuju potencijali i područja potreba nekog učenika, prilagođeni sadržaji, usluge koje je potrebno pružiti djetetu, ali i način na koji će se one ostvariti. IPP je baziran na detaljnoj procjeni učenikovih potencijala, interesa i potreba (Udruženje „Život sa Down sindromom“, 2011).

Nastavnica IV₂ u radu koristi različite metode kako bi svi učenici mogli pratiti sadržaj i uključiti se u rad. Učenicima je dozvoljavala da zadatke obavljaju duže od predviđenog vremena kako bi sve stigli uraditi i uključiti se u diskusiju o zadatom.

A3 - Nastavnik suosjeća s učenicima koji pripadaju drugim kulturama.

U odjeljenju I₂ nastavnica pokazuje suosjećanje prema svim učenicima, posebno prema učeniku s teškoćama u razvoju. U mnogim situacijama mu pokušava olakšati boravak u školi. Pokušava mu na mnoge načine približiti gradivo koje treba usvojiti, donosi različite materijale kako bi mu što lakše objasnila gradivo. Također za učenicu pripadnicu romske populacije kopira materijale koji se koriste na nastavi. Drugi učenici ne dobivaju ovu podršku jer je ova podrška namijenjena samo učenicima manjine što je zakonskom odredbom regulirano.

Nastavnica IV₂ se trudi učenicama pripadnicama romske populacije nabaviti besplatne udžbenike s obzirom na situaciju u obitelji gdje su oba roditelja nezaposlena. Redovno kopira materijale

kako bi učenici mogli pratiti nastavu. Od učenika s teškoćama u razvoju ne zahtijeva da ima sve udžbenike nego mu redovno priprema posebne materijale prilagođene njegovim sposobnostima.

Integracija

I1 – Nastavnik prilagođava način komunikacije kako bi bio razumljiv i učenicima koji pripadaju drugim kulturama.

U I₂ učenica pripadnica romske populacije komunicira na isti način kao i ostali učenici, zbog toga nastavnica nije morala prilagođavati način komunikacije. Učenik čiji su roditelji razvedeni također komunicira kao i većina. Kada je u pitanju učenik s teškoćama u razvoju, nastavnica je način komunikacije morala prilagođavati njemu. Obraćala mu se jasnije i glasnije, ono što govori obično je i neverbalno pokazivala kako bi je učenik razumio. Taj oblik komunikacije se ponavljao svaki dan.

S obzirom na to da učenici u razredu komuniciraju na isti način, jedino što je zapaženo a vezano za ovu tvrdnju u odjeljenju IV₂ jeste to da nastavnica tijekom razgovora s učenikom s teškoćama u razvoju koristi u većoj mjeri i neverbalni način komuniciranja.

I2 – Nastavnik priprema materijale za rad prilagođene učenicima koji pripadaju drugim kulturama.

U odjeljenju I₂ učenik s teškoćama u razvoju je radio svaki dan prema posebno pripremljenim materijalima koje je donosila nastavnica. Od materijala je donosila kartice sa sličicama, slovima, brojevima, špagicu sa štipaljkama kako bi kačio brojeve, glinamol za pravljenje slova, brojeva ili nekih oblika, različite nastavne listiće i slično.

Nastavnica IV₂ učeniku s teškoćama i učenicima pripadnicama romske populacije za svaki sat matematike i hrvatskog jezika pripremi posebni sadržaj. Učenik s teškoćama u razvoju radi po prilagođenom planu i programu tako da je nastavnica redovno učeniku donosila različite nastavne listiće, različite materijale kao što su loptice, štapići, plastelin, sličice, geometrijska tijela i slično. Također je i za pripadnice romske populacije povremeno pripremala nastavne listiće u kojim je nastavnica prilagođavala sadržaj prema njihovim mogućnostima jer učenice nisu na istom nivou usvojile gradivo kao ostali učenici istog uzrasta.

I3 – Nastavnik učenike potiče da djeluju kao tim.

U mnogim situacijama je zapaženo kako nastavnica I₂ učenike potiče da djeluju kao tim. Prvenstveno na satu tjelesne i zdravstvene kulture kada učenici rade vježbe ili igraju igre, nastavnica uključuje sve učenike. Osim toga kada je bio sat zdrave hrane nastavnica je spojila stolove u učionici, donijela domaći crni kruh, a učenike poticala da dijele ono što su donijeli i dodaju hranu jedni drugima. Kada su ponavljali brojeve koje su učili, uključila je sve učenike tako što je svaki učenik predstavljao jedan broj, svi su bili poredani u krugu, i izvučeni broj je morao napraviti neki pokret u sredini kruga. Također, pred kraj školske godine svi učenici su spremali završnu priredbu te su u zboru pjevali pjesmicu s pokretima te djelovali kao tim.

Tijekom izrade panoa za učionicu svi su učenici IV₂ spremali po nešto kako bi napravili jedan zajednički pano te su djelovali kao tim. Na sportskom natjecanju održanom povodom obilježavanja dana škole odjeljenje se kao tim borilo protiv drugog odjeljenja. Timski duh se mogao primijetiti i na satu tjelesne i zdravstvene kulture, zatim u razredu prilikom pjevanja pjesmica, pri spremanju igrokaza, izradi slikovnice, dogovaranju o izletu, te u mnogim drugim svakodnevnim situacijama.

Za bilježenje opaženih detalja izradili smo ček listu koju možete vidjeti u nastavku. Znakom X zabilježili smo koje ponašanje opisano u tvrdnjama je primijećeno u odjeljenju. U ček listi smo koristili oznake P1, P2, P3, O1, O2, O3, M1, M2, M3, PR1, PR2, PR3, A1, A2, A3, I1, I2, I3. Oznaka P1 označava prvu tvrdnju stadija poricanja koju smo naveli u protokolu promatranja. Oznaka P2 označava drugu tvrdnju za stadij poricanja, a oznaka P3 označava treću tvrdnju stadija poricanja. Oznake O1, O2 i O3 odnose se na prvu, drugu i treću tvrdnju stadija obrane. M1, M2 i M3 označavaju tvrdnje za stadij minimiziranja. PR1, PR2 i PR3 označavaju tvrdnje stadija prihvaćanja, dok se oznake A1, A2 i A3 odnose na tvrdnje stadija adaptacije. I1, I2 i I3 označavaju prvu, drugu i treću tvrdnju stadija integracije.

Tabela 2: Ček lista I₂

ETNOCENTRIZAM	PORICANJE	P1																				
		P2																				
		P3																				
	OBRANA	O1																				
		O2																				
		O3																				
	MINIMIZIRANJE	M1	X	X	X	X																
		M2																				
		M3	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X						
ETNORELATIVIZAM	PRIHVAĆANJE	PR1	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X								
		PR2	X	X	X	X	X	X	X	X	X											
		PR3	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X								
	ADAPTACIJA	A1	X	X	X	X	X	X	X	X												
		A2	X	X	X	X	X	X	X	X	X											
		A3	X	X	X	X	X	X														
	INTEGRACIJA	I1	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
		I2	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
		I3	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X				

Tabela 3: Ček lista IV₂

ETNOCENTRIZAM	PORICANJE	P1	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
		P2																						
		P3																						
	OBRANA	O1																						
		O2																						
		O3																						
	MINIMIZIRANJE	M1	X	X	X	X																		
		M2	X	X																				
		M3	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X							
ETNORELATIVIZAM	PRIHVAĆANJE	PR1	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X										
		PR2	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X						
		PR3	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ADAPTACIJA	A1	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X					
		A2	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X										
		A3	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X											
	INTEGRACIJE	I1	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X									
		I2	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
		I3	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X							

Ukoliko usporedimo zabilješke na ček listama I₂ i IV₂ možemo vidjeti da imamo razliku na stadiju poricanja jer je nastavnica IV₂ učenika s teškoćama izdvojila da sjedi sam u klupi. Za stadij obrane nema zabilješki ni u jednom odjeljenju. Na stadiju minimiziranje nailazimo na podjednak broj zabilješki, odnosno nastavnice podjednako govore kako svi učenici imaju jednake potrebe, govore kako su svi učenici isti te podjednako nastoje uključiti sve učenike u rad. Za stadij prihvaćanja više zabilješki imamo u odjeljenju IV₂ što bi značilo da je više puta zapaženo da nastavnica tog odjeljenja prihvaća da učenici pripadnici drugih kultura imaju drugačije oblike ponašanja, da komuniciraju na drugi način i da imaju različite potrebe. Također, na stadiju adaptacije više zabilješki imamo u odjeljenju IV₂ na osnovu čega možemo zaključiti da

nastavnica IV₂ više puta pokazuje razumijevanje za ponašanje učenika koji pripadaju drugim kulturama, da više prilagođava način rada kako bi svi mogli biti uključeni, kao i da pokazuje više suosjećanja prema učenicima koji pripadaju drugim kulturama. Najviše zabilješki u oba odjeljenja imamo na stadiju integracije. Najviše puta je zapaženo da nastavnice oba odjeljenja pripremaju materijale za rad prilagođene učenicima drugih kultura, zatim prilagođavaju način komunikacije kako bi bio jednako razumljiv svim učenicima, te potiču učenike da djeluju kao tim.

3. VLASTITO ISKUSTVO U RADU U ULOZI ASISTENTA U NASTAVI

Tijekom volonterskog rada u Osnovnoj školi „Vitez“ obavljala sam različite poslove. S volonterskim radom sam započela u trećem mjesecu 2019.godine. Prvenstveno sam bila asistentica dječaku s teškoćama u razvoju, ali sam povremeno radila i s druga dva učenika koji su također učenici s teškoćama u razvoju. Jedan učenik je pripadnik romske populacije. Također sam povremeno bila u ulozi nastavnice u predmetnoj nastavi kada su nastavnice iz opravdanih razloga bile odsutne. U ovom dijelu rada prolazim kroz pitanja intervjua koja smo postavljali nastavnicama s namjerom da kao istraživač procjenim koliko je iskustvo u rada u ulozi asistenta u nastavi doprinijelo poboljšanju interkulturalne osjetljivosti.

Jedno od pitanja odnosilo je na univerzalnost pojma kultura i pogleda na svijet. Smatram da kultura i pogled na svijet nisu univerzalni. Svaka osoba ima vlastiti pogled na svijet, svaka osoba pripada nekoj kulturi u kojoj se cijene posebne stvari, poštuju određeni oblici ponašanja i slično. U svakodnevnom životu se možemo susresti s različitim kulturama.

Smatram svoju kulturu posebnom i vrijednom, ali isto tako smatram da i sve druge kulture kako u školi tako i u svijetu imaju vrijednosti koje ih čine posebnima. Ne omalovažavam ni druge kulture i ne smatram ih lošijima od moje kulture.

S obzirom na to da sam obavljala različite poslove u školi mogu reći da sam se susrela s velikim brojem „kultura“. Gledajući prema nacionalnosti susrela sam učenike koji su Hrvati, zatim Srbe, Bošnjake koji su pripadnici romske populacije. Svi navedeni učenici imaju različite religije. Tijekom rada najviše sam se susretala s učenicima s teškoćama u razvoju, također imala sam

priliku sresti i nadarene učenike, učenike koji nemaju oba roditelja, učenike čiji su roditelji razvedeni, socijalno ugrožene učenike.

Pojam interkulturalna osjetljivost predstavlja sposobnost prepoznavanja različitih kultura te prihvaćanje osoba koje pripadaju drugoj kulturi. Interkulturalna osjetljivost je veoma važna u odgojnom radu, nastavnik treba prepoznavati kojim kulturama pripadaju učenici te prihvatiti sve učenike onakve kakvi oni jesu.

Ne smatram da bi učenici koji pripadaju različitim kulturama trebali pohađati različite škole. Raznolikost kultura u jednom odjeljenju doprinosi bogatstvu toga odjeljenja, učenici se odmah u školi susreću s različitim kulturama te se odmah uče o drugim kulturama, komunikaciji s osobama koje pripadaju drugim kulturama kao i o prihvaćanju i suživotu s kulturno drugačijim osobama.

Susret s drugim kulturama s kojima sam se susrela tijekom mog rada u školi opisala bih kao izazov, samim tim jer sam po prvi put imala priliku susresti se s određenim kulturama i provoditi više vremena s pripadnicima drugih kultura. Također bih navela da sam stekla nova iskustva i znanja koja će mi pomoći u daljem radu, te da sada imam više poštovanja prema pripadnicima drugih kultura.

Na samom početku rada u školi imala sam više predrasuda prema drugim kulturama nego sada. Rad sa osobama koje pripadaju drugim kulturama me promijenio, kao i moje mišljenje o pripadnicima drugih kultura. Povremeno primjećujem predrasude kod drugih ljudi.

Smatram da su i razlike i sličnosti među kulturama jednako važne. Razlike među kulturama obogaćuju svijet, svi običaji, oblici ponašanja, vrijednosti i drugo, čine svijet zanimljivijim, bogatijim i raznolikim, možemo mnogo toga naučiti o drugim kulturama. Sličnosti nas zapravo ujedinjuju, na osnovu sličnosti vidimo da smo svi zapravo ljudi koji bi trebali živjeti u zajednici i prihvatiti sve različitosti s kojima se susrećemo.

Vjerujem da se verbalno i neverbalno ponašanje razlikuje u svim kulturama. Iako postoje kulture koje imaju dosta slično verbalno i neverbalno ponašanje, smatram da se u svim kulturama mogu pronaći neke razlike. Također smatram da je svako verbalno i neverbalno ponašanje u kulturama dostojno poštovanja.

Kao odgovor na pitanje jesam li u mogućnosti procijeniti situaciju iz jedne ili više kulturalnih perspektiva mogu reći da sam tijekom rada u školi i susreta s različitim kulturama i pripadnicima

različitih kultura poboljšala sposobnost sagledavanja situacija iz više kulturalnih perspektiva, ali isto tako smatram da se ta sposobnost može još razvijati i usavršavati.

Smatram da imam sposobnost stavljanja u „tuđe cipele“. Rad s djecom s teškoćama u razvoju, kao i pripadnicima romske kulture, ali i drugim kulturama je doprinio razvoju znanja o pripadnicima tih kultura pa tako i povećanju suosjećanja prema istima.

Trudim se prilagoditi se novim ljudima, mjestima i situacijama. Cijenim susrete s drugim kulturama i njihova obilježja.

Razvijanje interkulturalne osjetljivosti kod učenika je zadaća svih ljudi koji se nalaze u djetetovoj, odnosno učenikovoj blizini, počevši od roditelja, odgajatelja, ali i svog osoblja unutar škole. Odrasli svojim primjerom pokazuju djeci osnovne vrijednosti, a isto tako ako su oni interkulturalno osjetljivi i prihvaćaju druge kulture, samim tim će i kod djece poticati razvoj interkulturalne osjetljivosti i stvoriti sretniju zajednicu u kojoj živimo.

4. DISKUSIJA O REZULTATIMA ISTRAŽIVANJA

U ovom istraživanju su sudjelovali nastavnici razredne nastave. Uzorak je činilo šest nastavnika razredne nastave iz Osnovne škole „Vitez“ te dva odjela u kojima je vršeno promatranje.

Postavili smo šest istraživačkih pitanja u ovom radu.

1. Što nam dostupna literatura govori o interkulturalnoj osjetljivosti?
2. Koje su “kulture” zastupljene u razrednom okruženju?
3. Razumiju li nastavnici pojam interkulturalna osjetljivost i važnost primjene interkulturalne osjetljivosti u odgojnom radu s učenicima?
4. Jesu li nastavnici interkulturalno osjetljivi?
5. Smatraju li nastavnici da je jedna od zadaća njihovog rada u školi razvijanje interkulturalne osjetljivosti kod učenika?
6. Kakvo je moje iskustvo u radu u ulozi asistenta u nastavi?

Na početku rada u sklopu teorijskog dijela smo prikazali što nam dostupna literatura govori o interkulturalnoj osjetljivosti. U literaturi možemo pronaći različite definicije i podatke o interkulturalnoj osjetljivosti kao i stadije interkulturalne osjetljivosti.

Različite „kulture“ su zastupljene u razrednom okruženju. Kao odgovor na pitanje o zastupljenosti kultura u razredu, dobili smo informaciju da školi pohađaju učenici hrvatske nacionalnosti, učenici bošnjačke nacionalnosti pripadnici romske populacije, također nastavu pohađaju i učenici srpske nacionalnosti. Nastavnici su prvobitno promatrali samo nacionalnu strukturu razreda. Nakon što su dobili objašnjenje što sve možemo promatrati kao kulturu ponudili su i druge odgovore. Naveli su da kao „kulture“ u razredu možemo promatrati učenike razvedenih roditelja, učenike s teškoćama u razvoju, socijalno ugrožene učenike, učenike bez jednog roditelja, nadareni učenike.

Nastavnici razredne nastave su dali različita objašnjena pojma interkulturalna osjetljivost, ali u odgovorima koje su nastavnici dali mogli smo uočiti da razumiju pojam interkulturalna osjetljivost, kao i da su nastavnici dali približno isto objašnjenje za navedeni pojam. Također bitno je naglasiti da su svi nastavnici naveli kako smatraju da je interkulturalna osjetljivost veoma važna u odgojnom radu s učenicima.

Prema odgovorima koje smo dobili tijekom intervjua možemo vidjeti da su nastavnici interkulturalno osjetljivi te da prihvaćaju učenika koji pripadaju drugim kulturama. Podatci do kojih smo došli tijekom promatranja nam također donose istu sliku, odnosno da su nastavnici interkulturalno osjetljivi, da ne odbacuju pripadnike drugih kultura te da ih prihvaćaju onakve kakvi oni jesu.

Nastavnici su složno odgovorili kako smatraju da je njihova zadaća da razvijaju interkulturalnu osjetljivost kod učenika, ali su pojedini dali odgovor kako je to zadaća i ostalih djelatnika škole jednako kao što je i njihova zadaća.

Moje iskustvo u radu u ulozi asistenta u nastavi je pozitivno. Donijelo mi je nova znanja, uklonilo predrasude koje sam imala prema drugim kulturama, potaknulo me da budem primjer učenicima kako se trebaju ponašati prema drugim kulturama i ukazati im na važnost prihvaćanja drugačijih od nas.

ZAKLJUČAK

U ovom radu se govorilo o interkulturalnoj osjetljivosti nastavnika kao pretpostavci razvoja interkulturalne osjetljivosti učenika. Rad se sastoji od tri dijela.

Prvi dio rada je teorijski dio. U teorijskom dijelu smo pisali o interkulturalizmu u školi, interkulturalnoj kompetenciji koju nastavnici trebaju posjedovati, a najvećim dijelom smo pisali o interkulturalnoj osjetljivosti i stadijima razvoja interkulturalne osjetljivosti. S obzirom na to da živimo u multikulturalnom društvu i sama škola predstavlja jednu multikulturalnu sredinu i susret različitosti. Nastavnik mora posjedovati interkulturalnu kompetenciju kako bi mogao raditi u kulturno pluralnom razredu i provoditi interkulturalni odgoj i obrazovanje. Interkulturalna osjetljivost je sposobnost uočavanja i prepoznavanja postojanja različitih viđenja/pogleda na svijet koji nam omogućuju prihvaćanje i priznavanje ne samo vlastitih kulturnih vrijednosti, već i vrijednosti kulturno drugačijih osoba. Ona je prijeko potrebna za život i rad u multikulturalnom društvu. U vođenju odgojno-obrazovnog procesa nastavnik među učenicima mora poticati međusobno razumijevanje, poštovanje, sporazumijevanje i suradnju jer su to vrijednosti koje osposobljavaju učenika za osjetljivost prema drugima. I sam nastavnik mora pokazivati i razumijevanje i poštovanje prema učenicima koji pripadaju drugim kulturama. Nastavnik ne treba biti samo dobar poznavatelj drugih kultura, „brana“ nastajanju stereotipa i predrasuda, nego treba osposobljavati učenike za komuniciranje i prihvaćanje ljudi koji su drugačiji od njega kako bi se svi osjećali dostojnim i ravnopravnim članom zajednice kojoj pripadaju. Interkulturalni odgoj i obrazovanje ne podrazumijeva samo postojanja svijesti o različitosti, već i priznavanje i prihvaćanje različitosti. Razumijevanjem i prihvaćanjem drugih omogućuje se razvoj prijateljstva i pripadanja.

Drugi dio rada čini metodološki dio koji predstavlja korake koje smo slijedili kako bi sproveli istraživanje. U metodološkom dijelu je opisan predmet istraživanja, značaj istraživanja, cilj, zadaci, istraživačka pitanja, metode, instrumenti i uzorak. U istraživanju je sudjelovalo šest nastavnika razredne nastave koji su odgovorili na intervju te je vršeno promatranje u dva odjeljenja.

Naredni, odnosno treći dio rada odnosi se na analizu i interpretaciju rezultata istraživanja. U ovom dijelu su analizirani odgovori nastavnika koji su dobiveni putem intervjua. U odgovorima smo saznali koje „kulture“ su zastupljene u razredu, te na osnovu odgovora možemo zaključiti da

razred objedinjuje različite kulture. Zatim smo saznali na koji način nastavnici razumiju pojam interkulturalna osjetljivost. Dobili smo prilično ujednačene odgovore nastavnika u kojima su pokazali razumijevanje samog pojma. Intervju je sadržavao pitanja o stadiju interkulturalne osjetljivosti nastavnika, na osnovu odgovora možemo zaključiti da su nastavnici interkulturalno osjetljivi prema pripadnicima drugih kultura. Također smo kroz intervju saznali da nastavnici smatraju svojom zadaćom razvoj interkulturalne osjetljivosti kod učenika. Drugi dio istraživanja odnosio se na promatranje u dva odjeljenja. Na osnovnu podataka do kojih smo došli možemo primijetiti da se u ček listi najviše zabilježenih detalja nalazi na stadiju integracije. To nas može dovesti do zaključka da nastavnici koji su sudjelovali u istraživanju posjeduju interkulturalnu kompetenciju i visok stadij interkulturalne osjetljivosti, kao i da posjeduju sposobnost za razvoj interkulturalne osjetljivosti učenika.

LITERATURA

1. Bedeković, V., Zrilić, S. (2014). *Interkulturalni odgoj i obrazovanje kao čimbenik suživota u multikulturalnom društvu*. Magistra Iadertina, str: 111-122.
2. Cohen, L. i dr. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Zagreb: Naklada Slap;
3. Drandić, D. (2013). *Uloga nastavnika u interkulturalnom obrazovanju*. Magistra Iadertina, Vol.8 No.1, str.49-57. Pula: Pučko otvoreno učilište Pula; Preuzeto sa: <https://hrcak.srce.hr/122640>
4. Drandić, D. (2015). *Interkulturalna osjetljivost nastavnika – rezultati istraživanja faktorskih dimenzija interakcije*. PEDAGOGIJSKA istraživanja, 12 (1–2), 117 – 132. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
5. Drandić, D. (2016). *Interkulturalna osjetljivost nastavnika*. Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje, Vol. 18 No. 3. str.837-857. Pula: Juraj Dobrila univerzitet Pula; Preuzeto sa: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=247910
6. Fond otvoreno društvo Bosna i Hercegovina. (2013). *Od segregacije do inkluzije: Da li je obrazovanje djece i mladih sa posebnim potrebama u BiH inkluzivno?* Sarajevo.
7. Gojkov, G. (2011). *Interkulturalna osjetljivost – korak ka stvaranju Evropskog identiteta*. U: Zbornik radova – Kvalitet obrazovnog sistema Srbije u Evropskoj perspektivi. Str.13-38. Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad;
8. Grupa autora (2007). *Interkulturalno obrazovanje i razumevanje*. Beograd: Grupa MOST, str: 3-17.
9. Grupa autora (2007). *Vodič za nastavnike: Modul „Interkulturalizam“*; Sarajevo: Obrazovni centar za demokraciju i ljudska prava CIVITAS.
10. Grupa MOST. (2007). *Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja*. Beograd: Fond otvoreno društvo; Preuzeto sa: http://narip.cep.edu.rs/biblioteka/literatura_na_srpskom_jeziku/vodic_za_unapredjivanje

[interkulturalnog_obrazovanja.pdf?fbclid=IwAR26ys96GrSr6ocBL-A6TaovINhbQLYqPeDBk7lj-54xysaAU3X-ZkExZzA](#)

11. Halmi, A. (2003). *Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenom društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
12. Hrvatić, N. (2007). *Interkulturalna pedagogija: nove paradigme*. Pedagogijska istraživanja, 4(2), str: 241-252.
13. Jurčić, M. (2012). *Pedagoške kompetencije suvremenog učitelja*. Zagreb: Recedo.
14. Kragulj, S. i Jukić, R. (2010). *Interkulturalizam u nastavi*, Osijek: Učiteljski fakultet u Osijeku; Preuzeto sa: https://bib.irb.hr/datoteka/505542.KRAGULJ_JUKI-konf-10_doc.doc
15. Mlinarević, V. i Brust Nemec, M. (2010). *Posjeduju li buduću učitelji interkulturalne kompetencije za rad u izvannastavnim aktivnostima*. U: Zbornik radova s 2. međunarodne znanstvene konferencije Obrazovanje za interkulturalizam. Str.151 – 167; Preuzeto sa: https://bib.irb.hr/datoteka/505497.Obrazovanje_za_interkulturalizam_1_.pdf?fbclid=IwAR26ys96GrSr6ocBL-A6TaovINhbQLYqPeDBk7lj-54xysaAU3X-ZkExZzA
16. Mrnjaus, K., Rončević, N., Ivošević, L. (2013). *[Inter]kulturalna dimenzija u odgoju i obrazovanju*. Rijeka: Filozofski fakultet.
17. Muminović, H. (2013), *Osnovi didaktike*, Sarajevo, DES.
18. Mužić, V. (1977). *Metodologija pedagoškog istraživanja*. Sarajevo: IGRKO SVJETLOST-OOUR Zavod za udžbenike .
19. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa;
20. Nešković, D. (2012). *Interkulturalni pomaci u multikulturalnom društvu*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu; Preuzeto sa: <http://www.pedagogija.hr/ekvilibrij/interkulturalni-pomaci-u-multikulturalnom-drustvu.html?fbclid=IwAR1IJUHPa-xrf201A2vdek0M02BqtWVgdLiFjDbz6IH9DLvYt40ihwBOhS8>

21. Peko, A., i dr. (?) *Interkulturalno obrazovanje učitelja – što i kako poučavati?*; Preuzeto sa: https://bib.irb.hr/datoteka/412567.398878.Interkulturalno_obrazovanje_ucitelja_-_sto_i_kako_poucavati.pdf
22. Piršl i sur. (2016). *Vodič za interkulturalno učenje*. Zagreb: Naklada Ljevak; Preuzeto sa: <https://www.ljevak.hr/flipbook/vodic-za-interkulturalno-ucenje/FLIP.pdf?fbclid=IwAR15BVTviJJp0MavDrxIRSuHCWnGR9BLo-18Ni8N2pelqA0aq6TjiJuind8>
23. Piršl, E. (2011). *Odgoj i obrazovanje za interkulturalnu kompetenciju*. PEDAGOGIJSKA istraživanja, 8 (1), 53 – 70. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
24. S. Petrović, D. I Jokić, T. (2016). *Interkulturalno obrazovanje u Srbiji*. Beograd: Centar za obrazovne politike;
25. Sablić, M. (2014). *Interkulturalizam u nastavi*. Zagreb: Naklada Ljevak.
26. Stevanović, M. (1998). *Školska pedagogija*. Sarajevo: Prosvjetni list.
27. Šošić, I., Serdar, V. (2000). *Uvod u statistiku*, Zagreb: Školska knjiga;
28. Šurbek, B. (2012). *Interkulturalne kompetencije učenika*. U: Pedagogija i kultura. Str. 307-315. Zagreb: Hrvatsko pedagogijsko društvo.
29. T-Kit. (2005). *Interkulturalno učenje*. Beograd: Grupa <<Hajde da...>>.
30. Udruženje „Život sa Down sindromom“. (2011). *Podrška inkluzivnom obrazovanju - asistent u nastavi*.
31. Verčić, A. (2014). *Priručnik za metodologiju istraživanja u društvenim djelatnostima*. Zagreb: M.E.P. d.o.o.;
32. Vranješević, J. i dr. (2006). *Za razliku bogatije*. Beograd: Centar za prava deteta Beograd.

PRILOZI

Prilog I - Protokol intervjua

Ustanova: _____

Ispitivač: _____

Ispitanik: _____

Mjesto: _____

Vrijeme: _____

Datum: _____

Pitanja za intervju

1. Smatrate li da su kultura i pogled na svijet univerzalni?
2. Kako opisujete Vašu kulturu u odnosu na druge kulture?
3. Koje su "kulture" zastupljene u Vašem razrednom okruženju?
4. Što za Vas predstavlja pojam interkulturalna osjetljivost i smatrate li da je interkulturalna osjetljivost važna u odgojnom radu s učenicima?
5. Smatrate li da učenici koji pripadaju različitim kulturama trebaju pohađati različite škole?
6. Vaš susret s drugim kulturama moguće je opisati kao?
7. Osjećate li predrasude prema drugim kulturama u komunikaciji i odnosima? Primjećujete li ih kod drugih osoba?
8. Smatrate li da je važnije usredotočiti se na razlike među kulturama ili na sličnosti, s obzirom na to da smo svi mi ljudi?
9. Vjerujete li da se verbalno i neverbalno ponašanje razlikuje u svim kulturama? Jesu li svi oblici takvog ponašanja dostojni poštovanja?
10. Jeste li u mogućnosti analizirati i procijeniti situacije iz jedne ili više kulturalnih perspektiva?
11. Imate li sposobnost staviti se u „tuđe cipele“, odnosno suosjećati sa drugima?
12. Da li ste sposobni prilagoditi se novim ljudima, mjestima i situacijama?
13. Smatrate li da je jedna od zadaća Vašeg rada u školi razvijanje interkulturalne osjetljivosti kod učenika?

Prilog II - Protokol promatranja

Razred		
Škola		
Datum	Vrijeme	
Etnocentrizam	Poricanje	Nastavnik učenike drugih kultura stavlja da sjede sami u klupama.
		Nastavnik isključuje iz igre učenike drugih kultura.
		Nastavnik ne komunicira s učenicima drugih kultura.
	Obrana	Nastavnik učenike drugih kultura naziva neprimjerenim nazivima.
		Nastavnik pažnju posvećuje samo učenicima koji pripadaju njegovoj kulturi.
		Nastavnik ponižava učenike druge kulture.
	Minimiziranje	Nastavnik ističe kako svi učenici imaju slične potrebe.
		Nastavnik govori kako su svi učenici isti.
		Nastavnik nastoji uključiti učenike drugih kultura u rad jednako kao i učenike koji pripadaju njegovoj kulturi.
Etnorelativizam	Prihvatanje	Nastavnik prihvaća da učenici drugih kultura imaju drugačije oblike ponašanja.
		Nastavnik prihvaća da učenici koji pripadaju drugim kulturama komuniciraju na drugi način.
		Nastavnik prihvaća da učenici različitih kultura imaju različite potrebe.
	Adaptacija	Nastavnik pokazuje razumijevanje za ponašanje učenika koji pripadaju drugim kulturama.
		Nastavnik prilagođava način rada kako bi svi učenici mogli biti uključeni.
		Nastavnik suosjeća s učenicima koji pripadaju drugim kulturama.
	Integracija	Nastavnik prilagođava način komunikacije kako bi bio razumljiv i učenicima koji pripadaju drugim kulturama.
		Nastavnik priprema materijale za rad prilagođene učenicima koji pripadaju drugim kulturama.
		Nastavnik učenike potiče da djeluju kao tim.

Prilog III - Ček lista

ETNOCENTRIZAM	PORICANJE	P1																	
		P2																	
		P3																	
	OBRANA	O1																	
		O2																	
		O3																	
	MINIMIZIRANJE	M1																	
		M2																	
		M3																	
ETNORELATIVIZAM	PRIHVAĆANJE	PR1																	
		PR2																	
		PR3																	
	ADAPTACIJA	A1																	
		A2																	
		A3																	
	INTEGRACIJA	I1																	
		I2																	
		I3																	